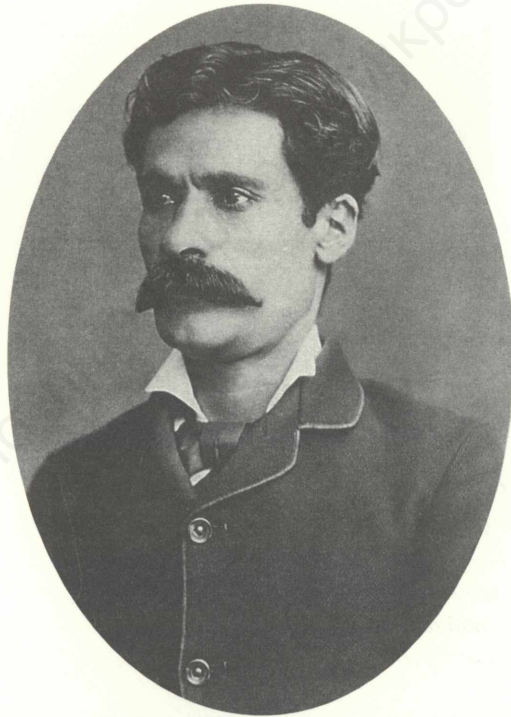

μικροφιλολογικά τετράδια 11

Λευτέρης Παπαλεοντίου
Κυριάκος Ιωάννου

ΜΥΛΛΩΜΕΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ
Και άλλες παραλλαγές του «Αμολόητου»

Λευκωσία 2012

Εξώφυλλο: Φωτογραφία Βασίλη Μιχαηλίδη.

μικροφιλολογικά τετράδια 11

Παράρτημα περιοδικού μικροφιλολογικά (αρ. 31)

Λευτέρης Παπαλεοντίου - Κυριάκος Ιωάννου,
Μυλλωμένα Τραγούδια του Βασίλη Μιχαηλίδη.
Και άλλες παραλλαγές του «Αμολόητου»

Διεθνής Βιβλιογραφικός Αριθμός Σειράς: ISSN 1450-0132

Μυλλωμένα τραγούδια του Β. Μιχαηλίδη Και άλλες παραλλαγές του «Αμολόητου»

Ι. Από τα νεανικά του χρόνια ο Β. Μιχαηλίδης συνέθεσε σειρά με «μυλλωμένα» (= αθυρόστομα, σεξουαλικά-σκαμπρόζικα) τραγούδια, τα οποία διαδίδονταν προφορικά ή σε χειρόγραφη μορφή ανάμεσα σε αντρικές παρέες, αρχικά στην κοινωνία της Λεμεσού κατά τη δεκαετία του 1880. Το πιο δημοφιλές από τα τραγούδια αυτά φαίνεται ότι ήταν ο «Αμολόητος», που σώζεται σε διάφορες παραλλαγές (ή διασκευές), από διάφορες περιοχές της Κύπρου. Πάντως, χρειάστηκε να περάσει ένας αιώνας από τη σύνθεση των «μυλλωμένων» αυτών, για να συγκεντρωθούν σε τόμο με τη φροντίδα του Κ. Γ. Γιαγκουλλή.¹

Όσο γνωρίζουμε, μια πρώτη αναφορά στα ελευθερόστομα αυτά ποιήματα γίνεται από τον Γ. Ηλιάδη τον Δεκέμβριο του 1917, δύο μόλις εβδομάδες ύστερα από τον θάνατο του ποιητή. Σε φιλολογικό μνημόσυνο που έγινε στη Λεμεσό στις 23 Δεκεμβρίου 1917, ο Γ. Ηλιάδης τα αξιολόγησε θετικά, υποστηρίζοντας ότι αυτά αποτελούν τις καλύτερες στιγμές της σατιρικής γραφής του Β. Μιχαηλίδη. Βέβαια ο ομιλητής δεν είχε υπόψη του το αδημοσίευτο, τότε, και άγνωστο για πολλά χρόνια σατιρικό ποίημα «Ρωμιός και Τζον Πουλλής...» (εκδόθηκε αυτοτελώς μόλις το 1985 από τον Κ. Γ. Γιαγκουλλή). Ανάμεσα σ' άλλα, επισήμανε τη συμβολή του κυπριακού ιδιώματος στην αξιοποίηση του χιούμορ, της σάτιρας και της ελευθεροστομίας. Παράλληλα εξήρε τη συμβολή της βωμολοχίας στη σατιρική γραφή. Θα ενδιέφερε να διερευνηθεί αν μια εικόνα από τον «Αμολόητο» παραπέμπει πράγματι, όπως υποστηρίζει ο Γ. Ηλιάδης, σε ανάλογη αναπαράσταση από τη *Θεία Κωμωδία* του Δάντη:

Οι καλύτερες σάτιρές του είναι οι άγραφες. Καμωμένες κι αφτές στην ντοπιολαλιά μας, που του 'δινε πάντα υλικό ζωντανότερο κι αληθινότερο και στοιχεία πιο πλαστικά και παραστατικά – γιατί πάντα η σάτιρα θέλει μιαν ξεχωριστή ζωντάνια λεχτική και παραστατική, που μονάχα η μητρική γλώσσα τηνέ δίνει – με χιούμορ και σατιρική διάθεση μοναδική, έχουν μέσα τους άφτονα χυμένα τ' αριστοφανικά ανοιχτόλογα. Πολλές φορές μάλιστα ξεπερνάνε κάθε λεχτικό όριο... Κι είναι περίφημη μια τέτοια του με τον τίτλο «Ο αμολόητος», που θυμάμαι τώρα πως μέσα της βρήκα μιαν εικόνα που κάποιαν ανάλογή της απάντησα και στην *Divina Comédia* του Ντάντε, που ο ποιητής μας ούτ' ακουστά κάνε θα την είχε. Τι τα θέλετε όμως. Από την τέτοιας λογής σάτιρα τ' ανοιχτόλογο είν' απαραίτητο. Καταντάει το πιο ζουμερό της μέρος! Ο Αριστοφάνης κατιτίς το πολύ μεγάλο από την αιωνιότητα του χρωστάει αναμφίβολα σ' αφτό, κι οι αρχαίοι Αθηναίοι το βρίσκανε απαραίτητο στοιχείο της σατιρικής τέχνης, όταν βλέπανε, δίχως τη γελοία νεώτερη σεμνοτυφία, τις σατιρικές του κωμωδίες.²

Στη συνέχεια ο Γ. Σ. Οικονομίδης σχολίασε με θαυμασμό τα «αισχρά» αυτά τραγούδια και δεν δίστασε να τα τοποθετήσει δίπλα στα κορυφαία ποιήματα του Β. Μιχαηλίδη: «κατόρθωσε να βάλει το λεπτότερο μέρος της σε ιδεώδες, σε αίσθημα, σε χιούμορ και να αφήσει κληρονομία στους συμπατριώτες του την “9η Ιουλίου 1821”, την “Χιώτισσα” και τα ανέκδοτα “αισχρά” του λεγόμενα, που αυτά δίχως άλλο θα μείνουν αριστουργηματικά στη νεοελληνική ποιητική χυδαιολογία». Και προσθέτει ότι ο ποιητής κατόρθωσε να αναδείξει ποιητικά το περιφρονημένο κυπριακό ιδίωμα, όχι μόνο στις παραπάνω ποιητικές συνθέσεις του αλλά και στα μυλλωμένα του: «οι ασύγκριτης εκφραστικότητας και ευτραπελίας “αισχροί” στίχοι του [...] μας φέρνουν τον ίδιο γέλωτα που προξενούσαν στους συμπολίτες των οι ποιητές της εποχής του Αριστοφάνη».³

Το 1933 ο Α. Ιντιάνος, σε επιφυλλίδα του για τον σατιρικό Β. Μιχαηλίδη, δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία για τα γνωστά «μυλλωμένα» του, για τη χειρόγραφο και προφορική διάδοσή τους, για πιθανά πρότυπά τους και κυρίως για την αφορμή που παρακίνησε τον ποιητή να γράψει τον «Αμολόητο»: όπως ξεκαθαρίζεται σε μεταγενέστερα δημοσιεύματα του Γ. Λεύκη αλλά και του ίδιου του Ιντιάνου (βλ. παρακάτω), αφορμή ήταν ο νεαρός τότε, στα 1880, διάκονος Κύριλλος, αργότερα αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κύριλλος Γ' (ή Κυριλλούδι):

Υστερα από την έκδοση της συλλογής *Ασθενής λύρα* το 1882, ο Βασίλης δημοσίεψε από τα σατιρικά του όσα μπορούσαν να δημοσιευτούν, γιατί τ' ανοιχτόλογά του ή τα «μυλλωμένα» ή «αλατισμένα» του, όπως τα 'λεγε ο κόσμος, κυκλοφορούσαν σε χειρόγραφο από χέρι σε χέρι ή από στόμα σε στόμα. Ακριβώς συνέβαινε με το δικό μας ποιητή όπως και με το ιεροκρυφικό έργο του Αντρέα Λασκαράτου. [...] Τα πιο γνωστά, εκτός από τον «Αμολόητον», είναι τα τραγούδια γύρω από το πρόσωπο του καφετζή μπαρπα-Μούτσου, ξεχωριστού τύπου της εποχής στη Λεμεσό, το «Μάντεμαν» και το «Κολόσσι τζ' η 'Πισκοπή». Ο «Αμολόητος» πραγματεύεται ένα θέμα που το βρίσκει κανένας στιχουργημένο και σε πολλές ξένες γλώσσες, και γι' αυτό ίσως να νομίστηκε πως ο Βασίλης ψάρεψε το θέμα και μιμήθηκε το ιταλικό πρότυπο, όταν βρισκόταν στη Νεάπολη για να σπουδάσει ζωγραφική. Κυκλοφορεί και σήμερα σε πολλές παραλλαγές, κι έχω δει πέντε διάφορες παραλλαγές σε χειρόγραφο. Μα το καθαρολογικό αυτό τραγούδι, εκτός από το εσωτερικό του ενδιαφέρον, έχει και την ιστορία του, είναι δηλαδή συνδεδεμένο με ορισμένα γεγονότα που το προκάλεσαν. / Ιδού πώς μου διηγήθηκε το ιστορικό του κάποιος φίλος μου και παλιός φίλος του ποιητή: Όταν ο Βασίλης έμενε στη Μητρόπολη της Λεμεσού, υπηρετώντας το μικρό του θείο, τον Κιτίου Κυπριανό, την ίδια ακριβώς εποχή έμενε εκεί και κάποιος σήμερα ανώτατος κληρικός (τ' όνομα δε θα το πούμε τώρα) που μαθήτευε στο Σχολαρχείο. Μια μέρα ο ποιητής, μπαίνοντας στο δωμάτιό του, τον βρήκε αρκετά σκεφτικό και στενοχωρημένο. Τον ρώτησε την αιτία κι εκείνος απάντησε πως ο δάσκαλος ο Αντρέας τούς είχε δώσει θέμα για μια σύνθεση να περιγράψουν τα μέλη του ανθρώπινου σώματος. Ο ποιητής γέλασε, θεώρησε το θέμα ευκολότατο και τράβηξε στο δικό του δωμάτιο και κατόπι από

δυο τρεις ώρες επέστρεψε κομίζοντας και τον «Αμολόητον» π' αρχίζει: «Μιαν φοράν τζ' έναν τζαιρόν του σώματος τα μέλη / έτσι σγοιαν είχαν ούλλα τους αγάπην σαν το μέλιν» / και πάει και πάει...⁴

Στη συνέχεια ο Γ. Λεύκης δίνει πληροφορίες για την προφορική διάδοση των ελευθερόστομων ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη και για την εκτύπωση του «Αμολόητου» σε φυλλάδιο από τον Χρήστο Ανδρέου (εκδότη της εφ. Μικρούλα, Λεμεσός, 1915-1919), χωρίς όμως να αναφέρει τη χρονιά της έκδοσής του (μήπως το 1916;): «Τα αισχρά αυτά ποιήματα – που το περιφημότερό τους και το πιο αξιόλογο ήτανε κείνο που έφτιαξε για να σοκάρει τον “φρόνιμο” Κύριλλο και που είναι και το πιο γνωστό απ' όλα του τα ποιήματα, ο “Αμολόητος”, όπως υπονοητικά τιτλοφορούσε μια χοντρή μα παραστατική περιγραφή της σεξουαλικής ορμής του άντρα, που όσο είναι πανίσχυρη δεν υποτάζεται στη φρόνηση, κυκλοφορούσανε από στόμα σε στόμα κι από χέρι σε χέρι σ' όλη την πόλη, κι είναι μ' αυτά που ήτανε γνωστός στον πολύ κόσμο. [...] Ο “Αμολόητος” βγήκε σε φυλλαδάκι από τον τυπογράφο Χρήστον Ανδρέου, που είχε τότες το τυπογραφείο “Πρόδος”, και κυκλοφόρησε κρυφά ανάμεσα σε φίλους του ποιητή».⁵

Το καλοκαίρι του 1942 ο Α. Ιντιάνος, προλογίζοντας την έκδοση επιλεγμένων ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη, έγραψε για τον «Αμολόητο»: «Η προφορική παράδοση έχει σώσει πολλά από τούτα τα πεταχτά κι “αλμυρά” ποιήματα. Έτσι ο “Αμολόητος”, εμπνευσμένος από μια περίπτωση ενός ιερωμένου που συγκατοικούσε μαζί του στους νοτάδες της μητρόπολης της Λεμεσού, του πιο ύστερα αρχιεπισκόπου Κύριλλου του Γ', κυκλοφορεί σε παραλλαγές και θα 'ταν φρόνιμο αν διατυπωνόταν μόνιμα σε μια ιδιαίτερη και περιωρισμένη έκδοση».⁶ Από τη μαρτυρία αυτή, τουλάχιστον, δεν συνάγεται ότι ο ίδιος ο Ιντιάνος προχώρησε στην εκτύπωση του «Αμολόητου» σε μονόφυλλο την ίδια χρονιά.

II. Στο αρχείο του Α. Ιντιάνου έχουν εντοπιστεί τρεις παραλλαγές του «Αμολόητου», σε τρεις διαφορετικές μορφές: ένα δακτυλόγραφο, ένα τυπωμένο φυλλάδιο και ένα χειρόγραφο. Η δακτυλογραφημένη μορφή (στο εξής παραλλαγή Δ) τιτλοφορείται «Ο αμολόητος του Βασίλη Μιχαηλίδη», αλλά δεν δίνονται περαιτέρω διευκρινίσεις ή στοιχεία για την προέλευσή της. Η παραλλαγή αυτή βρίσκεται πολύ κοντά στην παραλλαγή Χ1 (έκδοση Κ. Γ. Γιαγκουλλή), την οποία έδωσε ο Σ. Χουρμούζιος στον Α. Περονάρη, αλλά και στην παραλλαγή Γ, που τυπώθηκε από την Τεκτονική Στοά (βλ. παρακάτω). Ίσως θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Ιντιάνος εξασφάλισε την παραλλαγή αυτή από τον κύκλο της οικογένειας των Χουρμούζιων – αν όχι από τον Αιμίλιο στα χρόνια της Αβγής, πιθανόν από τον ίδιον τον Σ. Χουρμούζιο, με τον οποίον ο πρώτος είχε επαφές κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1920 ή και στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1930, όταν συγκέντρωνε υλικό για τον Β. Μιχαηλίδη. Η παραλλαγή Δ, που αποτελείται από 50 στίχους, όπως ακριβώς και οι Γ και Χ1, φαίνεται να είναι από τις πιο ολοκληρωμένες και αξιόπιστες παραλλαγές: με άλλα λόγια, πιθανόν να

αποδίδει πληρέστερα το αρχικό κείμενο του Β. Μιχαηλίδη (αν και η υπόθεση αυτή μένει να αποδειχθεί). Εδώ δεν επιχειρείται κριτική αποκατάσταση των παραλλαγών – κάτι τέτοιο ταιριάζει να γίνει σε μια κριτική έκδοση των Απάντων· ούτε «διορθώνονται» τυχόν παραφθορές λέξεων ή ο ρυθμός, ο στίχος και η ρίμα, παρά μόνο καταβάλλεται προσπάθεια να ενοποιηθούν στοιχειωδώς η γραφή των κειμένων και η φωνητική της προφορικής εκφοράς τους, να εκσυγχρονιστεί η ορθογραφία και να εξομαλυνθεί η στίξη:

Ο αμολόητος του Βασίλη Μιχαηλίδη

Μιαν φοράν τζ' έναν τζαιρόν του σώματος τα μέλη,
έτσι σγοιαν είχαν ούλλα τους αγάπην σαν το μέλι,
εκάμαν επανάστασιν τζ' αρχέφαν πάνω κάτω
να ρίψουσιν την τζεφαλήν 'πού το καπετανάτο.
Έτσι σγοιαν εμαλλώννασιν τζ' ήταν να σκοτωθούσιν, 5
αθθυμηθήκαν τους θεούς, να πάσιν να κριθούσιν.
Βάλλουν τον αμολόητον εμπρός παίρακτάρην
τζαι πουρουτζήν τον γείτον του να παίζει να τους πάρει.
Πικιάννουν την στράταν, φίλε μου, κατταρκαστοί λουρκάζουν
τζαι κόττα βία στους θεούς αρτζέφαν να φωνάζουν. 10
Επκιάσαν ούλλ' έναν καυκάν τζαι μιαν φιλονικίαν,
όι εσού, όι εγιώ 'εννά 'χω τα πρωτεία.
Θωρείς τζαι τζει π' ακούουνταν ούλλους οι μαλλωμοί τους,
πετάσσετ' ο αμολόητος τζαι στέκει τζαι λαλεί τους:
«Πάψετε τα μαλλώματα, κάτσετ' αναπαμένα 15
τζαι βάρτε φτιν ν' ακούσετε τα λόγια μου τζ' εμένα.
Είντα 'νεκατωθήκετε ούλα τους καραόλους;
Ό,τι τζ' αν είμαι, εγιώ είμαι, εγιώ σας 'ρίζω όλους.
Αντάν τζοιμάστε ούλλοι σας, τζ' εσείς τζ' ο καπιτάνος,
εγιώ ξυπνώ τζαι στέκουμαι τζαι βλέπω σαν βαργιάνος. 20
Βαργιάνος τούρος, άφοος, "γρυ" να μου πει πκοιος 'μπόρει;
Να κάμω χίσσαν μιαν, τρυπώ θωρακωτόν παμπόρι.
Εσείς πρέπει να στέκεστε εμπρός μου ντροπκιασμένοι,
γιατ' είσθε 'πό 'ναν φτύμμαν μου ούλλοι σας καμωμένοι.
Χωρίς μου 'μέναν την ζωήν πού έθεν να την δείτε; 25
Εγιώ ξέρω είντα 'τράβησα, για να 'σθε 'σείς να ζείτε.
Εξύπνουν τζ' εσηκώννουμεον σαν λιόντας θυμωμένος,
τζ' επήαιν' ανεκούτρουλλος, δισακκοφορτωμένος,
τζαι δεν ετταϊνάτιζα μέ κρίσην μέ βασίλειο,
μόν' έμπηα τα μούτρα μου τζ' έφτυννα μες στον σπήλιο· 30
σπήλιο που 'ταν το στόμαν του μες στα μαζιά χωσμένο
τζ' άφηννα το δισάκκι μου απ' έξω κρεμασμένο».
Τότε του λέει η τζεφαλή
με πάθος τζαι θυμόν πολλύν:
«Μούλλωσ' εσύ, πουκατινέ, τζαι δεν σου πέφτουν λόγια, 35
τζαι αρχηγός εγιώ είμαι, που κάθουμαι στ' ανώγεια».

Λέει τζ' ο αμολόητος της τζεφαλής με τόνον:
 «Αν κάθεσαι 'πού πάνω μας σαν βασιλιάς στον θρόνον,
 εμπρός μου 'μέν' να σιωπάς, να μέν αννοίεις στόμα,
 τζ'"εν είσαι καπιτάνιος μας, φορείς τα μαύρα 'κόμα. 40
 'Εννά 'σαι καπιτάνιος μας τζ'"εννά 'χεις τα πρωτεία,
 αντάν αλλάξεις τζαι ντυθείς τον άσπρον σου μαντύαν.
 Τωρά ό,τι τζ' αν είμαι, εγώ σας κουμαντάρω,
 τζ' όπου θέλω ζόρολλα μιτά μου 'ννά σας πάρω».
 Οι δικασταί με θειϊκήν τότε ευθυκρισίαν, 45
 μετά ολίγην σύσκεψιν κι ολίγην ομιλίαν,
 ομόφρονες εκήρυξαν την τζεφαλήν ανόητον,
 τζ' edώσασιν το δίκαιον στον μέγαν αμολόητον.
 Τζ' ο γείτος του ο πουρουτζής προς το ακροατήριον
 ενθουσιών εσάλπισε βροντώδες νικητήριον. 50

III. Αρκετά ιδιάζουσα είναι η χειρόγραφη «παραλλαγή» (στο εξής παραλλαγή Β), που φέρει την τοποχρονική ένδειξη: «Βαρώσια τη 11.12.1927». Σε δύο σημεία, στο τέλος του ποιήματος, έχουν μουντζουρωθεί λέξεις, πιθανόν το όνομα ή η υπογραφή δύο προσώπων, δηλαδή του ποιητάρη ή άλλου φορέα της προφορικής παράδοσης του κειμένου και του εγγράμματος προσώπου που το κατέγραψε (πάντως η γραφή δεν ανήκει στον Α. Ιντιάνο). Παραθέτουμε ολόκληρη τη μάλλον άγνωστη και πιο εκτεταμένη αυτή μορφή, που είναι η πλέον αποκλίνουσα από όλες τις υπόλοιπες:

Αμολόητος

'Εναν τζαιρόν τζαι μιαν φοράν του σώματος τα μέλη,
 έτσι σαν είχαν ούλα τους αγάπην σαν το μέλι,
 εκάμαν επανάσταση τζ' εθέλαν πάνω κάτω
 να ρίψουσιν την τζεφαλήν 'πού το καπιτανάτον. 5
 Έτσι σαν εμαλλώννασιν τζ' ήταν να σκοτωθούσι,
 αθθυμηθήκαν τους θεούς τζαι πάσι να κριθούσι.
 Πικιάννουν τον δρόμον, λάμνουσιν, κατταρκαστοί λουρκάζουν,
 πάν' κόττα βία στους θεούς τζ' αρτζέψαν να φωνάζουν.
 Είδεν αππέξω μιαν κοπήν κοντά στο παναθύρι
 τζ' εκαρτερούσαν για να δουν, να κάμουσιν σείριν. 10
 Θωρείς τζαι τζει π' ακούονται ούλλων η μαλλωσιά τους,
 σηκώννεται ο αμολόητος τζ' αννοίει τζαι λαλεί τους:
 «Πάψετε τα καμώματα, κάτσετε 'νεπαμένα,
 τζαι βάρτε φτιν ν' ακούσετε τα λόγια μου τζ' εμένα».
 Έταν σχεδόν θεόγυμνος, γιατί ήταν καλοτζαίριν, 15
 τζ' εγίνην το συνέδριο κοντά στο μεσημέρι.
 Εφαίνονταν τα σείλη του 'πού την πυράν καμένα,
 γιατί είπεν τους τα μια χαρά, κουτσίά καθαρισμένα:
 «Είντα 'νεκατωθήκετε ούλα τούς καραόλους;
 Ό,τι τζ' αν είμαι, 'γίω είμαι, εγώ σας 'ρίζω ούλους, 20

π' όταν τζοιμάστε ούλοι σας, τζ' εσείς τζ' ο καπετάνος,
 εγώ ξυπνώ τζαι στέκουμαι τζαι βλέπω σα βαριάνος·
 βαριάνος τούρος, άφοος, "γρυ" να μου πει ποιος 'μπόρει;
 Να κάμω χίσαν μιαν, τρυπώ θωρακωτόν παμπόρι.
 Χωρίς εμένα την ζωήν πού έθην να την δείτε; 25
 Εγώ ξέρω 'γτα τράβησα για να 'στε 'σείς να ζείτε.
 Εξύπνουν τζ' εσηκώννουμε σαν λιόντας θυμωμένοι,
 εγυρίζα ξικουτρουλλος, δισακκοφορτωμένοι,
 τζ' εν εττεινάτιζα μέ κρίσην μέ βασιλείον,
 παρά 'μπηα τα μούτρα μου τζ' έφτυνα μες στον σπήλιον· 30
 σπήλιον που 'του τα μούτρα του μες στα μαζιά χωσμένοι
 τζ' άφηνα το δισάτσι μου απτέζω κρεμμασμένον».

Τότες λαλεί η τζεφαλή
 με αγανάκτησην πολλήν:

«Μούλλωσε συ, πουκατινέ, τζαι δεν σου πέφτει λόος, 35
 ο αρχηγός εγώ είμαι, που κάθουμαι στ' ανώγεια».
 'Υστερα ' συναχτήχασιν κοντά στο παναθύριν
 τζ' άλλοι πολλοί, τζ' εγίνηκεν ούλα το παναθύριν.
 Εχαρτερούσασιν να δουν είντα φετφάν να βγάλουν
 τζαι πκοιον θα πουν οι δικαστές για αρχηγόν να βάλουν. 40
 Ούλλοι λαλούσιν πρέπει του του αμολόητου να μπει,
 γιατί 'εν θα δούσιν δίχα του ποττέ τους προκοπή,
 'πού άθρωπον που 'εν βάλλει στην τζεφαλήν του φέσιν.
 «Κάτσετε ούλλοι μιαν μερκάν βρικτοί τζαι μουλλωμένοι,
 γιατί 'είστε 'πού το φτύμμα μου ούλοι σας καμωμένοι». 45
 Μα τζ' ο κυρ κώλος έξαφνα πετάχτηκεν στην μέσην
 τζ' ο δυστυχής τζ' ανήμπορος ζητούσε κάποια θέση.
 Τζαι οι θεοί σαν άκουσαν του πισινού τα λόγια,
 της τζεφαλής που κάθονταν πάνω ψηλά στ' ανώγεια
 τζαι των μελών των άλλων, 50
 επήγαν τζ' εσκεφτήχασιν
 τζ' άμα επιστραφήχασιν,

είπαν: αν θέλουν αρχηγόν να κάμουσιν μεγάλον,
 που τίποτε 'πού πάνω του καθόλου να μη λείπει,
 να κάμουν ούλοι μονομιάς τον μαστρο-λακκοτρύπην. 55
 «Ενόσω όμως», οι θεοί τούς ξαναείπαν πάλι,
 «τες τρίχες του κατάμαυρες τες έχει στο κεφάλι,
 σε τούτον το διάστημα να είν' ο αρχηγός σας
 ο μαστρο-αμολόητος που κρέμμεται ομπρός σας.
 Όταν μετά παρέλευσιν όμως ολίγου χρόνου 60
 ασπρίσουν τα μαλλιά του τζαι γίνουν σαν το χιόνι,
 τότες ο αμολόητος να παραιτά του θρόνου,
 τζ' η τζεφαλή ως αρχηγός να πάρει το τιμόνι».
 Βάλλουν τον αμολόητον εμπρός μπαίρακτάρην,
 τον γείτονάν του πουρουτζήν, να παίζει να τους πάρει. 65
 Τζ' ο πουρουτζής εστράφηκεν προς το ακροατήριον
 τζαι με χαράν εσάλπισεν βροντώδες εμβατήριον.

Βαρώσια τη 11.12.1927

Η «παραλλαγή» Β μεταγράφεται εδώ πιστά, με όλες τις ιδιομορφίες και τις ατέλειές της. Βέβαια, ονομάζεται παραλλαγή μάλλον καταχρηστικά, αφού είναι σε μεγάλο βαθμό μεταγενέστερη διασκευή. Αξίζει να σημειωθεί ότι το αδήλωτο και αταύτιστο πρόσωπο που κατέγραψε την παραλλαγή αυτή δεν ενδιαφέρεται και τόσο να καταγράψει πιστά το προφορικό κυπριακό ιδίωμα. Από την άλλη, ο φορέας της παραλλαγής αυτής (μάλλον κάποιος ποιητάρης, αφού κάνει τόσες επεμβάσεις), αν και φαίνεται να ακολουθεί σε γενικές γραμμές ένα αρχικό προφορικό ή γραπτό τραγούδι, προχωρεί σε αρκετές αλλαγές· αλλοιώνει λέξεις και φράσεις (με αποτέλεσμα να χαλούν το μέτρο ή και η ομοιοκαταληξία σε ορισμένους στίχους) και κυρίως τροποποιεί, προσθέτει, αφαιρεί ή ανακατατάσσει στίχους. Έτσι, προκύπτει η πλέον εκτενής εκδοχή του «Αμολόητου» (67 στίχοι), που απομακρύνεται περισσότερο από τις γνωστές ως σήμερα παραλλαγές (που εκτείνονται από 20 ως 51 στίχους). Για παράδειγμα, αν συγκρίνουμε την παραλλαγή Β με τις παραλλαγές Δ, Τ, Χ1, Χ2 ή και με άλλες (αν θεωρήσουμε ότι αυτές βρίσκονται πιο κοντά σε ένα αρχικό κείμενο του Β. Μιχαηλίδη), διαπιστώνουμε ότι στην πρώτη υπάρχουν εμβόλιμοι στίχοι (κυρίως οι 9-10, 15-18, 37-43, 48-63), που δεν υπάρχουν σε άλλες γνωστές παραλλαγές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι στίχοι 46-47 (*Μα τζ' ο κυρ κώλος έξαφνα πετάχτηκεν στην μέσην / τζ' ο δυστυχής τζ' ανήμπορος ζητούσε κάποια θέση*) αποδίδουν τους στίχους «*Τζαι ο πυρκόλος άξιππα 'πετάχτηκεν στην μέσην, / τζ' ως δυστυχής εγύρευκεν τζαι τζείνος καμιάν θέσην*», που εμφανίζονται μόνο σε μια παραλλαγή, που έχει σωθεί στο τυπωμένο φυλλάδιο από το αρχείο Α. Ιντιάνου (βλ. οπισθόφυλλο). Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ενδεχομένως ότι διαδίδονταν δύο, τουλάχιστον, διαφορετικές εκδοχές του «Αμολόητου», για τις οποίες δεν είμαστε σίγουροι αν εκκινούσαν και οι δύο από ένα αρχικό κείμενο ή από τροποποιημένη, ίσως μεταγενέστερη (αλλά σίγουρα πριν από το 1917) εκδοχή του.

Η τυπωμένη αυτή παραλλαγή από το αρχείο Ιντιάνου (στο εξής παραλλαγή Ι) είναι, ουσιαστικά, ένα μονόφυλλο διπλωμένο στη μέση, όπου το ποίημα δημοσιεύεται σε δύο στήλες, όχι σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους, όπως συμβαίνει συνήθως, αλλά με αποσπασμένα τα ημιστίχιά του, ίσως για να χωρούν στο μέγεθος του φύλλου. Το μονόφυλλο αυτό ανατυπώθηκε φωτογραφικά στην έκδοση *Βασίλης Μιχαηλίδης, Η ρωμιοσύνη εν' φυλή συνόττιαρη του κόσμου* (επιμ. Μ. Πιεράς, Λευκωσία, Θ.Ε.ΠΑ.Κ., 2001, σ. 150), με την παρακάτω λεζάντα: «Μονόφυλλο του “Αμολόητου”, το οποίο τύπωσε το 1942 ο Αντώνης Ιντιάνος [Αρχείο Αντώνη Ιντιάνου]». Όμως δεν δηλώνεται η πηγή μιας τέτοιας πληροφόρησης, ούτε ξεκαθαρίζεται αν πρόκειται για την πρώτη δημοσίευσή της. Η φωτογραφία του μονόφυλλου και η λεζάντα αναπαράγονται αβασάνιστα στη μονογραφία του Γ. Κατσούρη, *Βασίλης Μιχαηλίδης, η ζωή και το έργο του* (Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 2002, σ. 261). Η ίδια παραλλαγή του «Αμολόητου» (προφανώς από το ίδιο τυπωμένο μονόφυλλο, που σώζεται και στο αρχείο του Κ. Γ. Γιαγκουλλή σε φωτοτυπία που του παραχώρησε ο Π. Παρασκευάς), με τον δε-

καπεντασύλλαβο μοιρασμένο στα ημιστίχιά του, πρωτοδημοσιεύτηκε στην έκδοση των Απάντων του Β. Μιχαηλίδη (επιμ. Π. Παρασκευάς, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1987, σσ. 61-62). Ακολούθως περιλήφθηκε, μαζί με άλλα μυλλωμένα τραγούδια, και στις πιο πρόσφατες εκδόσεις ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη.

IV. Στο αρχείο του Α. Ιντιάνου σώζονται δύο άλλα μυλλωμένα τραγούδια του Β. Μιχαηλίδη, και τα δύο δακτυλογραφημένα σε ένα φύλλο. Και τα δύο εξάστιχα αυτά στιχουργήματα είναι από την ενότητα των μυλλωμένων που αναφέρονται πειραχτικά σε έναν φίλο του ποιητή, τον ταβερνιάρη Χρ. Μούτσιο. Τα δημοσιεύουμε εδώ, γιατί (ιδίως το πρώτο) παρουσιάζουν μερικές αλλαγές σε σχέση με όσα έχουν δημοσιευτεί:

Ανέκδοτα ποιήματα του Βασίλη Μιχαηλίδη

[Α.] Εύχομαί σου, παρπα-Μούτσιο, κι ο Θεός να βοηθήσει
όσους βίλλους έχει ο κόσμος πάνω τ' άλλου να τους στήσει,
να σου κάμει μιαν καθέδρα βιλλοκαυλοκαμωμένην,
να σε κάτσει βασιλέα πάνω 'πού την Οικουμένην,
πάνω 'πού τον κόσμον όλον, στους ουράνιους αιθέρας,
να 'χεις γείτονα τον ήλιον, να μιλάς με τους αστέρας.

[Β.] 'Εννά σου πω έναν μάντεμαν π' αξίζει ένα δουκάτο:
τα γονατά σου να 'ν' χαμαί τζ' η τζεφαλή σου κάτω·
μιας τζεφαλής χωρίς μαλλιά να της φορήσεις φέσι,
να νιώσεις στο ζινίσι σου ανθρώπινο νεφέσι·
τζ'αι φοβεροί μες στ' άντερα να σου 'ρτουσιν οι πόνοι
τζ'αι να σκουγκράς τζ'αι να μουγκράς, αν το 'βρεις είντα πο' 'νι.

Όσο γνωρίζουμε από την έκδοση του Κ. Γ. Γιαγκουλλή, το πρώτο δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Ευχές στα γενέθλια του ταβερνιάρη Μούτσιου», αλλά αποτελείται από τέσσερις στίχους.⁷ Εδώ προστίθενται δύο νέοι στίχοι (5-6), που συμπληρώνουν τον τέταρτο και του δίνουν, θα λέγαμε, μια πιο «επίσημη» όσο και εξωπραγματική διάσταση. Υπάρχουν επίσης μερικές αλλαγές σε λέξεις: καθέδρα αντί καρέκλα· βιλλοκαυλοκαμωμένην αντί διπλοτριπλοκαυλωμένην.

Το δεύτερο εξάστιχο δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Μάντεμα του Μούτσιου». Στην τωρινή δημοσίευση υπάρχουν μερικές διαφορές, ιδίως στους δυο τελευταίους στίχους: Ο πέμπτος στίχος ανασυντάσσεται (α' δημοσίευση: και να σε πκιάσουν φοβεροί μες στ' άντερά σου πόνοι), ενώ τα ρήματα στο πρώτο ημιστίχιο του έκτου στίχου είναι μάλλον παραφθαρμένα ή τροποποιημένα: σκουγκράς αντί σκουμπράς· μουγκράς (δηλ. μουγκρίζεις) αντί κογκράς. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Β. Μιχαηλίδης αξιοποιεί εδώ για άλλη μια φορά τη δημοτική παράδοση για να συνθέσει και μυλλωμένους στίχους του: Στο β' ημιστίχιο του πρώτου στίχου («π' αξίζει ένα δουκάτο») ο ποιητής φαίνεται να αναπαράγει εκφράσεις από τον ένατο στίχο του δημώδους «Το

πρόβατον, ο λαγώς και ο χοίρος» («αξίζει το κομμάτιν μου ένα χρουσόν δουκάτον»), που περιλαμβάνεται στα *Κυπριακά* του Α. Σακελλάριου.⁸ Αν ο Β. Μιχαηλίδης είχε υπόψη του το τραγούδι και στα χρόνια του 1880, τότε ενδεχομένως αυτό ή άλλα ανάλογα, στα οποία μερικά ζώα παρουσιάζονται ενώπιον του Θεού και διεκδικούν την πρωτοκαθεδρία, πιθανόν να λειτούργησαν υποστηρικτικά και για τη σύνθεση του «Αμολόητου» (βλ. και παρακάτω, VIII).

V. Στο αρχείο του Φ. Σταυρίδη σώζονται τρεις παραλλαγές του «Αμολόητου», από τις οποίες οι δύο έχουν δημοσιευτεί,⁹ ενώ η τρίτη, ίσως από τις πιο σημαντικές, είναι μάλλον άγνωστη. Πρόκειται για δακτυλόγραφο κείμενο που έχει τυπωθεί σε μονόφυλλο (και στις δύο όψεις). Όπως αναφέρεται στο τέλος του κειμένου, το φυλλάδιο «πωλείται προς ένα σελίνι / διά το ταμείον του κυλικείου της Στ*», δηλαδή για λογαριασμό της Τεκτονικής Στοάς. Η εκτύπωση αυτή τοποθετείται (σύμφωνα με εκτίμηση του Φ. Σταυρίδη) στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Δημοσιεύουμε εδώ την αρκετά προσεγμένη αυτή παραλλαγή, που προσεγγίζει αρκετά τις παραλλαγές Δ και X1 (εμβόλιμοι φαίνεται να είναι οι στίχοι 7-8):

Ο Αμολόητος, Βασίλη Μιχαηλίδη

Έναν τζαιρόν τζαι μιαν βολάν του σώματος τα μέλη,
 έτσι σγοιαν είχαν ούλλα τους αγάπην σαν το μέλι,
 εκάμαν επανάστασιν τζ'αρκέφαν πάνω κάτω
 να ρίψουσιν την τζεφαλήν 'πού το καπετανάτον.
 Έτσι σαν εμαλλώννασιν τζ'ήταν να σκοτωθούσιν, 5
 αθθυμηθήκαν τους θεούς τζαι πάσιν να κριθούσιν.
 Αφού τ'αποφασίσασιν για να το κάμουν τότες,
 εμπήκασιν εις την γραμμήν ούλα τούς στρατιώτες.
 Βάλλουν τον αμολόητον ομπρός παίρακτάρην
 τζαι πουρουτζήν τον γείτον του να παίζει να τους πάρει. 10
 Πκιάννουν την στράταν, φίλοι μου, κατταρκαστοί λουρκάζουν,
 πάν'κόττα βία στους θεούς τζ'αρκέφαν να φωνάζουν.
 Αρκέφασιν έναν καβκάν τζαι μιαν φιλονικίαν,
 όι εγώ, όι εσού, πκοιος να 'δει τα πρωτεία.
 Θωρείς τζαι τζει π'ακούουνταν ούλλους οι μαλλωμοί τους, 15
 σηκώννεται ο αμολόητος τζαι στέκει τζαι λαλεί τους:
 «Πάψετε τα μαλλώματα, κάτσετε 'νεπαμένα
 τζαι βάρτε φτιν ν'ακούσετε τα λόγια μου εμένα.
 Είντα 'νεκατωθήκετε ούλα τους καραόλους;
 Ό,τι τζ'αν είμαι, εγώ είμαι, εγώ σας 'ρίζω όλους. 20
 Αντάν τζοιμάστε ούλλοι σας τζ'εσείς τζ'ο καπετάνος,
 εγώ ξυπνώ τζαι στέκουμαι τζαι γλέπω σαν βαριάνος.
 Βαριάνος ντούρος, άφοος, "γρυ" να μου πει πκοιος 'μπόρει,
 να κάμω χίσαν μιαν τρυπώ θωρακωτόν παμπόριν.
 Εσείς πρέπει να στέκεστε ομπρός μου ντροπκιασμένοι, 25

γιατ' είστε μ' έναν φτύμμαν μου ούλλοι σας καμωμένοι.
 Εγώ ξέρω είντα τράβησα, για να 'στε σεις να ζείτε,
 χωρίς εμέναν την ζωήν πού έθεν να την δείτε;
 Εξύπνουν τζ' εσηκώνουμου σαν λιόντας θυμωμένους
 τζ' επήαινα ανακούτρουλλος, δισακκοφορτωμένος 30
 τζαι δεν ετταϊνάτιζα μέ κρίσην μέ βασίλειον,
 παρά 'μπηα τα μούτρα μου τζ' έφτυννα μες στον σπήλιον,
 σπήλιον πο' 'δει το στόμαν του μες στα μαζιά χωσμένον,
 τζ' άφηνα το δισάτσιν μου π' αππέξω κρεμμασμένον».
 «Μούλλωσε εσύ, πουκατινέ, τζαι δεν σου πέφτουν λόγια, 35
 τζ' ο αρχηγός εγώ είμαι, που κατοικώ στ' ανώγεια».
 Τότες ο αμολόητος με στόμφον τζαι θυμόν πολλόν,
 γυρίζει μ' έναν ξίππασμαν, λαλεί στην τζεφαλήν:
 «Εσού, κυρία τζεφαλή, να μέν αννοίεις στόμαν
 τζ' 'εν είσαι ο καπετάνιος μας, φορείς τα μαύρα ακόμα. 40
 Ωσπού 'σαι δασερή εσύ τζαι μαυροφορημένη,
 ο αρχηγός εγώ είμαι, τζαι κάτσε 'νεπαμένη.
 'Εννά 'σαι καπετάνιος μας τζ' 'εννά 'σεις τα πρωτεία,
 αντάν αλλάξεις τζαι ντυθείς τον άσπρον σου μαντύαν.
 Τωρά σιώπα, μέν λάμνεις, τζ' εγώ σε κουμαντάρω 45
 τζαι όπου θέλω, ζόρολα, μιτά μου 'εννά σε πάρω».
 Οι δικαστές εκήρυξαν την τζεφαλήν ανόητον
 τζ' εδώκασιν το δίκαιον στον μέγαν αμολόητον.
 Τζ' ο γείτος του ο πουρουτζής προς το ακροατήριον
 ενθουσιώδες έκραξε βροντώδες νικητήριον. 50

VI. Στο αρχείο του Κ. Γ. Γιαγκουλλή σώζεται και άλλη «παραλλαγή» του «Αμολόητου», την οποία ο ίδιος ηχογράφησε σε παλιότερη εποχή, αλλά δεν έχει συγκρατήσει το όνομα του προσώπου που την απήγγειλε. Πρόκειται για συντομευμένη μορφή του «Αμολόητου» (20 συνολικά στίχοι), με μερικές ενδιαφέρουσες αποκλίσεις: απαλείφονται αρκετά σημεία ή ενσωματώνονται εμβόλιμοι στίχοι (λ.χ. οι στ. 11, 13) και διαφορετικές εκφράσεις. Επομένως, η μορφή αυτή ταιριάζει να ενταχθεί στις «τύχες» του «Αμολόητου» στη με-
 ταγενέστερη προφορική λαϊκή κυπριακή παράδοση. Η πιο αξιοσημείωτη διαφορά σε σχέση με τις άλλες παραλλαγές είναι το γεγονός ότι τα μέλη του σώματος δεν καταφεύγουν στους θεούς για να κριθούν, αλλά συμβου-
 λεύονται τον αμολόητο, ο οποίος έχει τον κυρίαρχο λόγο:

Μιαν εποχήν τζ' έναν τζαιρόν του σώματος τα μέλη,
 έτσι σαν είχαν ούλλα τους αγάπην σαν το μέλι,
 κουρτζίουσιν έναν καβκάν τζ' εγίναν άνω κάτω,
 να ρίξουσιν την τζεφαλήν 'πού το καπιτανάτον. 5
 Έτσι που εμαλλώννασιν τζ' ήτουν να σκοτωθούσιν,
 πάν' εις τον αμολόητον ούλλα να δικαστούσιν.
 Λαλεί τους: «Είντα πάθετε τζ' είσαστον μαλλωμένα;
 Είσαστον 'πό 'ναν φτύμμαν μου ούλλα σας καμωμένα.

Εγώ έν' που 'μουν τακτικά παντοτινός βαργιάνος,
 δίχα φουμίν, δίχα νερόν, άγρυπνος καπετάνος. 10
 Εγώ εσήκωννα παννιά τζ' εξέβαιννα στην πλώρη
 τζαι μ' έναν χύσμαν έσπαζα θωρακωτόν παμπόριν.
 Εγώ έν' που 'σηκώννουμουν αβκάδες τζ' εις τον ήλιον
 τζ' ετρύπωννα τα μούτρα μου μες στον βαθύν τον σπήλιον.
 Σπήλιον βαθύν, τρικούβερτον, μες στα μαλλιά χωσμένον, 15
 τζ' άφηννα το δισάτσιν μου αππέξω κρεμμασμένον».

Βάλλουν τον αμολόητον ομπρός μπαίρακτάρην
 τζαι σύντροφον τον πουρουτζήν πίσω για να τον πάρει.
 Τότες εσυφωνήσασιν με μιαν φωνήν απόλυτον
 τζ' ανακηρύξαν βασιλιάν ευτός τον αμολόητον. 20

Σχετικά με τη χρονολόγηση του «Αμολόητου» θα μπορούσε να γίνει μια επανεκτίμηση: Στην έκδοση του 1960 το ποίημα αυτό κατατάσσεται τελευταίο χρονολογικά, προφανώς γιατί δεν είχαν αξιοποιηθεί οι πληροφορίες των Α. Ιντιάνου και Γ. Λεύκη για τον κατά προσέγγιση χρόνο συγγραφής (ή και δημοσίευσής του σε φυλλάδιο).¹⁰ Ο Γ. Κατσούρης τοποθετεί το ποίημα αυτό στα χρόνια 1880-1884.¹¹ Η χρονολόγηση αυτή φαίνεται να συνάδει με τις παραπάνω μαρτυρίες των Α. Ιντιάνου και Γ. Λεύκη. Όπως προκύπτει και από άλλες πηγές, ο Β. Μιχαηλίδης εγκαταστάθηκε το 1878 στη Λεμεσό, ως οικότροφος στο παράρτημα της Μητρόπολης Κιτίου (πάντα με τη μεσολάβηση του θείου του, του μητροπολίτη Κιτίου Κυπριανού). Εδώ εγκαταστάθηκε το 1880 και ο νεαρός διάκονος Κύριλλος (αργότερα αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κύριλλος Γ', 1859-1933), ο οποίος φοίτησε ως το 1882 στην Ελληνική Σχολή της Λεμεσού, όπου δίδασκε ο Ανδρέας Θεμιστοκλέους. Με βάση τα στοιχεία αυτά (και συμπληρώνοντας ανάλογες εκτιμήσεις του Γ. Κατσούρη), η συγγραφή του «Αμολόητου» μπορεί να τοποθετηθεί με σχετική ασφάλεια στα χρόνια 1880-1882 (αφού μετά το 1882 ο διάκονος Κύριλλος αναχωρεί στην Αθήνα για σπουδές).¹²

VII. Κανένας από τους πρώτους μελετητές που έκαναν λόγο για τα μωλωμένα του Β. Μιχαηλίδη (δηλ. οι Γ. Ηλιάδης, Γ. Σ. Οικονομίδης, Α. Ιντιάνος και Γ. Λεύκης) δεν μνημονεύει ή υπονοεί το πιο τολμηρό, «Το πάλιωμαν του βίλλου με τον πούττον»· ίσως δεν γνώριζαν καν την ύπαρξή του ή δεν γνώριζαν ότι αυτό ανήκει στον Β. Μιχαηλίδη. Μόλις το 1985 αποδόθηκε στον τελευταίο από τον Κ. Γ. Γιαγκουλλή.¹³ Με την επισήμανση αυτή δεν υπονοούμε ότι η ταύτιση αυτή δεν ισχύει. Άλλωστε ο μελετητής παρέθεσε σειρά ενδοκειμενικών στοιχείων, που παραπέμπουν σε ανάλογα γνωρίσματα μωλωμένων ή άλλων ποιημάτων του Β. Μιχαηλίδη. Στη δημοσίευση του ποιήματος (όπως και σε όλες τις πιο πρόσφατες εκδόσεις του) δηλώνεται η τοποχρονική σήμανση («Λεμεσός 1916»)· η πληροφορία αυτή δημιουργεί την υποψία μήπως το 1916 έγινε μια απλή καταγραφή του ποιήματος, όχι η σύνθεσή του. Από την άλλη, το μοναδικό χειρόγραφο που έχει στην κατοχή του ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής φέρει την πιο εύγλωττη τοποχρονική σήμανση-

πληροφόρηση ότι «Συνετάχθη στην Λεμεσό το 1916» (όπως μας ενημέρωσε ο ίδιος), γεγονός που ενισχύει όχι μόνο την απόδοση του ποιήματος στον Β. Μιχαηλίδη αλλά και την ακριβέστερη χρονολόγησή του. Το ρήμα «συνετάχθη» αναφέρεται προφανώς στη συγγραφή του ποιήματος, όχι σε μια καταγραφή του από τρίτο πρόσωπο.

Για την ώρα δεν διαθέτουμε άλλη χειρόγραφη μορφή ή παραλλαγή του ποιήματος αυτού. Ωστόσο, σύμφωνα με αξιόπιστη μαρτυρία του Μιχάλη Κτίστη (απόγονου του Β. Μιχαηλίδη), στο πατρικό σπίτι του ποιητή, στο Λευκόνιο, σώζονταν ένα μπαούλο με χειρόγραφα ποιήματά του, ανάμεσα στα οποία βρισκονταν και τα μυλωμένα του (και το «Πάλιωμαν...»), τυλιγμένα σε ρολό και δεμένα με κορδόνι. Επομένως, επιβεβαιώνεται η επιχειρηματολογία του Κ. Γ. Γιαγκουλλή. Ο ποιητής είχε πολύ καλή σχέση με τον ανεψιό του, τον Μιχαήλ Χατζηκουμπάρου (παππού του Μ. Κτίστη), ο οποίος φύλαγε με ευλάβεια τόσο τα χειρόγραφα αυτά όσο και προσωπικά αντικείμενα του Β. Μιχαηλίδη, όπως τη φουστανέλα την οποία φορούσε ο τελευταίος, όταν επέστρεψε το 1878 στην Κύπρο από το πολεμικό μέτωπο της Θεσσαλίας.¹⁴

Και από τα παραπάνω συνάγεται ότι το «Πάλιωμαν...» δεν ήταν ευρύτερα γνωστό. Ο ποιητής φαίνεται ότι το είχε απαγγείλει ή εμπιστευτεί σε μερικούς φίλους του (λ.χ. στον Σ. Χουρμούζιο), οι οποίοι όμως δεν θέλησαν να συνδέσουν ένα τέτοιο «αισχρό» και τολμηρό ποίημα με το όνομα του «εθνικού ποιητή». Όμως δεν αποκλείεται να σώζεται άλλη παραλλαγή, εκτός από αυτήν που δημοσίευσε ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής. Ο τελευταίος έχει δημοσιεύσει τέτοιους τολμηρούς και χοντροκομμένους στίχους ανάλογης θεματικής και γλώσσας, που κυκλοφορούσαν ανώνυμα ή απαγγέλλονταν σε μικρές συντροφίες από γνωστούς ποιητάρηδες (όπως οι Χ. Άζινος, Ξ. Πάτσαλος κ.ά.). Πάντως, είναι πολύ αμφίβολο να έχει σωθεί οτιδήποτε από τα χειρόγραφα που σώζονταν ως το 1974 στο κατεχόμενο σήμερα Λευκόνιο. Αξίζει τον κόπο να μεταφέρουμε εδώ το «Πάλιωμαν...» για όσους δεν το γνωρίζουν· εκτός από την τολμηρή γλώσσα, ας προσεχθεί και η δύναμη της σεξουαλικής αναπαράστασης, με καιρίες, λειτουργικές και ευφάνταστες προσωποποιήσεις, μεταφορές και παρομοιώσεις:

Το πάλιωμαν του βίλλου με τον πούττον

Ο βίλλος εσηκώθηκεν μιαν νύχταν θυμωμένος,
βαρβάτος, ολοκόττινος, κκεφάτος, καυλωμένος.
Τζ' άνοιξεν το ρουθούνιν του πο' 'σει στην τζεφαλήν του
τζ' έναν κομμάτιν σίερον έκαμεν το κορμίν του.
Τζαι μιαν μανιέραν έπκιασεν τζαι στο πουττίν γυρίζει
τζαι τέθκοια λόγια τού λαλεί, τέθκοια το φοβερίζει:
«Πουττίν σ'ιστόν, πουττίν πελλόν, 'εννά σε κουπανήσω
τζ' ολόισια στην τρύπαν σου σαν ταύρος θα ορμήσω,
τζ' αν έν' η τρύπα σου στενή, εγώ θα την ι-σ'ίσω.
Θα σ' αναγειρώ πκιο βαθκιά, στον πάτον σου θα φτάσω

5

10

τζ'εννά γαμώ τζ'εννά γαμώ τζ'εν θεν' για να χορτάσω.
 Έννά σε κάμω, ρε πουττίν, συγγνώμην να ζητήσεις,
 τ'αρτζίδικια μου τα κρεμμαστά θα σ'ούψεις να φιλήσεις
 τζαι μιαν τζαι δκυο τζαι τρεις φορές μιτά μου 'εννά χύσεις. 15
 Όμως, πούττε, λαλώ σου το, 'εν θεννά σύρω πίσω,
 αν δεν σε κάμω λάχανον, 'εν θεννά παραιτήσω,
 ωστόσο να μου πεις "αμάν", ωστόσο σε νικήσω».

Στον βίλλον που 'συνέχισε τζείν' τα καμώματά του,
 ο πούττος 'εν εβάσταξεν τζαι τέθκοια απαντά του: 20
 «Ρε βίλλε, ανοστόπλαστε, πο' 'σεις έναν αμμάτιν,
 εγίνης μου αήττητος, μέγαλον πκιον κακκάτιν.
 Μα τούτα ούλα που λαλείς, εγίω 'εν τα στιμιάζω
 τζ'ούτε πως είσαι σγοιαν λαλείς, εγίω σε λοαρκάζω.
 Τζαι αν λαλείς πως με νικάς, έν' κουτουρού λοούδικια,
 η αλουπού στον ύπνον της θωρεί πετειναρούδικια! 25
 Εγίω τωρά σε προκαλώ το έργον σου ν' αρχίσεις,
 να δούμεν αν, όπως λαλείς, βίλλε, θα με νικήσεις».

Ο βίλλος εσηκώθηκεν τζ'άρτζεψεν τον αγώνα,
 πάνω στον πούττον 'στάθηκεν σγοιαν να 'τουν μια κολόνα.
 Τζείν' η κκελλέ εγίνηκεν κότσηνη πομιλόρι, 30
 φτάννει στην τρύπαν του πουττιού τζαι μπαίνει με το ζόρι.
 Τραβά βαθκιά ούλλος χαράν, στον πάτον του πεζεύκει
 τζαι που του άρεσεν πολλά, άρτζεψεν να χορεύκει.
 Δώσ' του χορόν τζαι άππηον, σαν να 'τουν μεθυσμένος,
 τον πούττον ενεκάτσασεν, ο τρισκαταραμένος. 35
 Ο πούττος εσιώπησεν – μέ σιόνιν μέ χαλάζι! –
 του βίλλου τες παλλιχαρκές θωρεί τζαι κάμνει χάζι.
 Ο βίλλος άμα έκαμε τζείν' τα καμώματά του,
 μέσα στον πούττον άρτζεψεν τζαι τα ξεράματά του. 40
 'Πού τα πολλά τα ξερατά εγίνην γλομιασμένος,
 τζ'απού 'τουν σγοιαν το σίδερον, βαρβάτος, καυλωμένος,
 ήρτεν τζ'εγίνην μια μπουτσιά, γλομός τζαι μααραμμένος.
 Από τον πούττον έβκηκεν τζ'εστάθην ντροπκιασμένος,
 μες στο πετσίν του 'κρύφτηκεν σαν γέρος 'ποσταμένος. 45
 Ο πούττος τζείνην την στιγμήν γελά τζαι χαχχανίζει,
 του βίλλου τέθκοια τού λαλεί, τέθκοια τού μουρμουρίζει:
 «Έλα, ρε βίλλε, καρτερώ, ξανάμπα στο τρυπίν μου,
 χόρεφε, σουστόου όσο μπορείς, ν' αναπαυτεί η ψυχή μου.
 Είντα 'ν' που έπαθες τωρά τζ'είσαι σαν σκοτωμένος,
 είδες είντα 'ν' που σου 'λεα, πως θα 'φκεις νικημένος; 50
 Εγίω, ρε βίλλε, σατανά, μονόμματα, σακκάτη,
 φτάννει να θέλω 'πού καρκιάς να βάλω το γινάτι,
 τζαι δέκα βίλλους σαν εσέν' μπορώ να τους νικήσω
 τον έναν πίσω τ' αλλουνού, τζαι δεν θα χαπαρίσω».

Ο βίλλος 'πού την αντροπήν έμεινεν μουρρωμένος, 55
 σγοιαν το παιξούμενον πουλλίν ήταν ο καημένος.

Τζέιν' το πολλύν φουμίσιν του καπνός τζ' εδιαλύθην
 τζαι έκαμεν παραδοχήν ότι πως ενικήθην.
 Οι πρωτινοί 'λαλούσασιν ο πούττος πως έν' κάστρον,
 πκιάννει τον βίλλον 'πού το φτιν τζαι παίρνει τον στον μάστρον. 60
 Όταν γεράσ' ο άδρωπος, ο βίλλος πεθανίσκει,
 ο πούττος όπως ήταν πριν τζαι στα στερνά μεινίσκει.
 Η ιστορία ετέλειωσεν, το νόημα έν' τούτον:
 Προσέχετε τον βίλλον σας, κοπέλλια, 'πού τον πούττον.
 Δέκα φορές απανωτά τον πούττον να γαμήσεις, 65
 ποττέ μέν βάλεις κατά νουν πως 'εννά τον γιρτίσεις·
 την θάλασσαν με μιαν ποτσούν μπορείς να ξηντιλήσεις;

Συνετάχθη στην Λεμεσό το 1916

Ο Μ. Κτίστης θυμάται σε προφορική μαρτυρία του ότι ανάμεσα στα μιλ-
 λωμένα του Β. Μιχαηλίδη περιλαμβάνονταν και μερικά άλλα που δεν έχουν
 σωθεί, αλλά υπήρχαν σε χειρόγραφη μορφή ανάμεσα στα ποιήματα που
 σώζονταν στο πατρικό σπίτι του ποιητή. (Όπως θα δούμε παρακάτω, για
 ένα τέτοιο ενδεχόμενο κάνει λόγο και ο Γ. Κατσούρης.) Ένα από αυτά άρχιζε
 με τους παρακάτω στίχους: «Έθελα να 'μουν σκλάβος σου, τζαι συ τζυρά
 μου να 'σουν, / να μ' έβαλλες να σου 'στρωννα το στρώμα που 'τζοιμάσουν·
 / τζ' αφού 'εννά 'χω άδειαν το στρώμα σου να στρώννω, / πάλε υποχρεωτι-
 κώς εγώ 'ννά το ξεστρώννω». Σύμφωνα με την ίδια πηγή, υπήρχε σε χειρό-
 γραφη μορφή και ένα άλλο μιλλωμένο, στο οποίο επανερχόταν ο στίχος
 «τάχα δηλαδή», ενώ υπήρχε σ' αυτό και ο στίχος «Πώς το τρίβουν το πι-
 πέρι», που παραπέμπει βέβαια στο γνωστό δημώδες γαμοτράγουδο.

Με βάση τις πληροφορίες αυτές, διαπιστώνεται ότι δυο «αδέσποτα γα-
 μοτράγουδα», που έχουν δημοσιευτεί από τον Κ. Γ. Γιαγκουλλή, ανταποκρί-
 νονται στην παραπάνω περιγραφή. Σύμφωνα με τον Κ. Γ. Γιαγκουλλή, αυτά
 καταγράφηκαν μαζί με άλλα μιλλωμένα σε τετράδιο από τον Επαμει-
 νώνδα Σκεπαρνίδη από το Τρίκωμο (ας σημειωθεί η γειτνίαση της κωμόπο-
 λης αυτής με το Λευκόνοικο, τη γενέτειρα του Β. Μιχαηλίδη)· ο ίδιος
 μελετητής έκρινε ότι αυτά δεν ανήκουν στους γνωστούς ποιητάρηδες Χ.
 Παλαίση ή Χ. Άζινο. Από την άλλη, τα δύο αυτά γαμοτράγουδα θυμίζουν
 ενδεχομένως σε ορισμένα σημεία την ποιητική τέχνη του Β. Μιχαηλίδη, αλλά
 υπάρχουν και αδεξιότητες ή εκφράσεις που δεν θα μπορούσαν να αποδο-
 θούν σ' αυτόν (εκτός αν θεωρήσουμε ότι τα κείμενα που έχουμε στη διάθεσή
 μας είναι διασκευές, με σημαντικές παραφθορές ή εμβόλιμους στίχους). Ας
 δούμε ενδεικτικά δυο αποσπάσματα από τα δυο αυτά μιλλωμένα (χωρίς
 να τα αποδίδουμε στον Β. Μιχαηλίδη)· στο πρώτο, από το «Έθελα να 'μουν
 σκλάβος σου», περιγράφεται το αντρικό όργανο· και στο δεύτερο, από το
 «Τάχα δηλαδή», η σεξουαλική πράξη απεικονίζεται μάλλον καλυμμένα, με
 λειτουργικές μεταφορικές εικόνες:

Είναι μακρύν μιαν πιθαμήν τζαι μοιάζει με ρεπάνιν,

στην ρίζαν του έν' μαλλιαρόν, στην μούττην σαν κουπάνιν.
Η τζεφαλή του έν' γυμνή τζαι μοιάζει σαν τον κέλην,
αλλά απού το στόμαν του τρέσει γάλαν τζαι μέλιν.

Την επήρα 'πού το δέριν, / να την μάθω μιαν σπουδήν,
πώς το τρίφουν το πιπέριν, / τάχα δηλαδή.
Τότε πκια επαπαδόθην / το σκουλούτζιν στο κλαδίν,
με το ταίριν του ενώθην, / τάχα δηλαδή.
Ο παράδεισος ανοίχτην / με την ππάλλαν του καδή,
τζαι ο δράκος μέσα 'μπήχτην, / τάχα δηλαδή.
Μπαίννει μέσα τζαι βιδώννει / τ' ανοιχτάριν στο κλειδίν,
'ποκλειδώννει τζαι κλειδώννει / τάχα δηλαδή.

Από την ίδια ενότητα των «αδέσποτων γαμοτράγουδων», από τη δημοσίευση του Κ. Γ. Γιαγκουλή, περισσότερο αξιοπρόσεκτο (για το θέμα μας τουλάχιστον) είναι, ίσως, «Ο καπιτάνος», που φαίνεται να έχει αρκετές επιρροές από τον «Αμολόητον» αλλά και από το «Πάλιωμαν...». Δεν μπορεί βέβαια να γίνει λόγος για νέα παραλλαγή του «Αμολόητου»: σε ορισμένα σημεία θα μπορούσε να γίνει λόγος για μίμηση, ενώ αλλού φαίνεται να υπάρχουν μια πιο δημιουργική προσέγγιση των δυο παραπάνω ή άλλων μυθικών. Και στον «Καπιτάνο» ο δεκαπεντασύλλαβος είναι μοιρασμένος στα ημιστίχιά του: και εδώ επανέρχονται παρόμοιες εκφράσεις-γνωρίσματα του αντρικού οργάνου (καπιτάνος, βαργιάνος, άγρυπνος, φαλακρός, αντάρτης, άφοβος, καυχησιάρης κτλ.), τα οποία είδαμε και στον «Αμολόητον». Παράλληλα η αναπαράσταση της σεξουαλικής πράξης παραπέμπει τόσο στον «Αμολόητον» όσο και στο «Πάλιωμαν...», παρόλο που δεν λείπουν αποκλίσεις (λ.χ. εδώ δεν υπάρχει κανένας διάλογος ανάμεσα στο αντρικό και το γυναικείο αιδούιο). Έτσι, ο «καπιτάνος» εμφανίζεται έτοιμος να αντιμετωπίσει και να καταβάλει το θηλυκό: «Τότε πκια 'εννά θυμώσει, / σαν φονιάς να ξεσπαθώσει / τζαι να θέλει να τρωπώσει / τζαι το μούτρον του να χώσει / τζαι τ' ασσίν του να φτζαιρώσει». Με ανάλογους ρητορικούς τρόπους ή και με διαφορετικές εκφράσεις παριστάνεται και η σεξουαλική πράξη: «Μεθυσμένος σαν την σκνίπαν / βρίσκει μόνος του την τρύπαν. / Μπαίννει, βκαίννει σαν μακούτζιν, / κορτωτός σαν το παλλούτζιν [...]. Πάει τζ' έρκεται δρωμένος, / μεθυσμένος, αππωμένος, / κότσινος, καπαρτισμένος. / Τζείνην την στιγμήν ξερνά / τζαι έτσι ο θυμός περνά. / Γύρνει κάτω, καμαρώννει, / σαν που να καραμουτσώννει», κτλ.¹⁵

VIII. Για τα πιθανά πρότυπα του «Αμολόητου» έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες εικασίες και εκτιμήσεις: Ο Α. Ιντιάνος έγραψε το 1933 ότι «ο “Αμολόητος” πραγματεύεται ένα θέμα που το βρίσκει κανένας στιχουργημένο και σε πολλές ξένες γλώσσες, και γι' αυτό ίσως να νομίστηκε πως ο Βασίλης ψάρεψε το θέμα και μιμήθηκε το ιταλικό πρότυπο, όταν βρισκόταν στη Νεάπολη για να σπουδάσει ζωγραφική».¹⁶ Δεν γνωρίζουμε αν υπάρχει τέτοιο «ιταλικό πρότυπο», το οποίο υπαινίσσεται ο Ιντιάνος. Αργότερα ο Α. Περνάρης σημείωσε ότι «τον ίδιο περίπου μύθο, που δεν έχει όμως την κορ-

νιόζικη [=εύθυμη] χάρη εκείνης του Βασιλή Μιχαηλίδη, βρίσκουμε και στις ριμάτες του Νικήτα Νηφάκη, δασκάλου και ριμαδόρου, που καταγόταν απ' την Καλαμάτα, πλην έζησε κι έδρασε τον 19ο αιώνα στη Μάνη». ¹⁷ Πιο πρόσφατα ο Κ. Γ. Γιαγκουλλής έγραψε ότι το περιεχόμενο του «Αμολόητου» «θυμίζει το μύθο του Μενήνιου Αγρίππα για τη διαμάχη των μελών του σώματος». ¹⁸ Ταυριάζει να παραθέσουμε εδώ και τους προβληματισμούς του Γ. Κατσούρη για τη διάδοση των μυλλωμένων και για πιθανά πρότυπά τους:

Τα τελευταία ποιήματα, όπως και ο «Αμολόητος», κυκλοφορούσαν ευρύτατα στην Κύπρο είτε σε τυπωμένα φυλλάδια είτε σε χειρόγραφα είτε προφορικά, είχαν γίνει δηλαδή ένα είδος δημοτικών τραγουδιών. Γι' αυτό είναι δύσκολο να διαπιστωθεί η αρχική τους μορφή, όταν δεν έχουμε τα ιδιόγραφα του ποιητή. Ακόμα ίσως θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη έρευνα τουλάχιστο για τον «Αμολόητο» και «Το πάλιωμαν του βίλλου με τον πούττον», για να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο ότι μια τέτοια μορφή των ποιημάτων τούτων κυκλοφορούσε και πολύ πιο πριν από το Μιχαηλίδη, ως κατάλοιπο βυζαντινής ή μεταβυζαντινής λαϊκής παρόμοιας στιχουργίας. Ακόμα θα πρέπει να αναφερθεί ότι τέτοια «τραγούδια» του Μιχαηλίδη ή «αποδιδόμενα» στο Μιχαηλίδη, όπως ακριβώς γίνεται με κάποια αθυρόστομα για το Σουρή, θα πρέπει να κυκλοφορούν προφορικά ή σε χειρόγραφα και πολλά άλλα. ¹⁹

Από μια πρόχειρη διερεύνηση, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε εδώ ότι η διαμάχη των μελών του σώματος είναι παλιά, διδακτική ή και ψυχαγωγική ιστορία: Ο Αίσωπος παρουσιάζει σε μύθο του (αρ. 159) τα πόδια να καβγαδίζουν με την κοιλιά· τα πρώτα καυχώνται ότι υπερέχουν σε δύναμη και υποβαστάζουν και την ίδια την κοιλιά· και η τελευταία απαντά ότι η ίδια τρέφει και τα πόδια, αλλιώς δεν θα είχαν καμιά δύναμη. Ο ρωμαίος Συγκλητικός Μενήνιος Αγρίππας διηγήθηκε το 494 π.Χ. έναν μύθο, την εξέγερση των μελών του σώματος εναντίον της οργισμένης κοιλιάς, για να συμφιλιώσει τους πατρικίους με τους πληβείους. Έναν τέτοιο μύθο εξιστορεί και ο λαϊκός στιχουργός Νικήτας Νήφος ή Νηφάκης ή Νηφάκος (1748-1818) στους στίχους του με τον τίτλο *Φιλονεικία των μελών του σώματος περί της βασιλείας: Διήγησις διά στίχων πολιτικών*, παρουσιάζοντας οκτώ μέλη του σώματος να διεκδικούν την πρωτοκαθεδρία. Ας σημειωθεί επίσης ότι και ο Γ. Σουρής, τον οποίον ο Μιχαηλίδης φαίνεται ότι γνώριζε αρκετά καλά, δίνει μια σατιρική περιγραφή των μελών του σώματος στο ποίημά του «Ο Φασουλής φιλόσοφος» (αρ. 44). Στην περίπτωση αυτή έχουμε μιαν εντελώς διαφορετική προσέγγιση: ολόκληρο το ανθρώπινο σώμα σατιρίζεται και απογυμνώνεται, ενώ στο τέλος φαίνεται ότι τοποθετείται πάνω απ' όλα ο «παντοκράτωρ νους».

Για την ώρα, το θέμα των πιθανών προτύπων του «Αμολόητου» ή άλλων μυλλωμένων του Β. Μιχαηλίδη παραμένει ζητούμενο. Δεν είμαστε σίγουροι αν ο ποιητής γνώριζε κάποια από τα γαμοτράγουδα που κυκλοφορούσαν σε έντυπη ή προφορική μορφή στον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού· λ.χ., δεν αποκλείεται να έφτασε στα χέρια του η *Δημοτική Ανθολογία* του Μιχαήλ Σ. Λελέκου (Αθήνα 1868), όπου ενσωματώθηκε στην τελευταία ενό-

τητα μια σειρά με αθυρόστομα «Πριάπεια» (σσ. 1-26)· ή ενδέχεται να είχε ακούσει κάτι από το αφηγηματικό στιχούργημα με τον τίτλο Ψωλιάς, που είχε γραφτεί κατά τον 19ο αιώνα από αταύτιστο επτανήσιο λόγιο και τυπώθηκε το 1878 (επανάδοση: Αθήνα 1984)· ή πιθανόν να έτυχε να ακούσει από Τουρκοκύπριους ή άλλους συμπατριώτες του ανάλογα δείγματα από την οθωμανική ή άλλη αντίστοιχη προφορική παράδοση. Το πιθανότερο είναι ότι θα γνώριζε, τουλάχιστον, τέτοια δείγματα από την προφορική κυπριακή λαϊκή - ποιητάρικη παράδοση, που εξακολουθούσε να είναι πολύ ζωντανή και κατά τον 19ο αιώνα. Ας σημειωθεί πρόχειρα εδώ ότι τέτοια δείγματα (κυρίως σατιρικά-σκωπτικά δίστιχα) ανθολογήθηκαν στα μνημειώδη Κυπριακά του Α. Σακελλάριου, με τη διαφορά ότι αυτά είναι μάλλον «καλυμμένα» και όχι τόσο ελευθερόστομα.

Ενδιαφέρει να σταθούμε για λίγο στο στιχούργημα του Ν. Νηφάκη· ο πλήρης τίτλος του είναι: «Διήγησις νοστιμοτάτη και ωφελιμωτάτη περί του πώς επιλονείκησάν ποτε τα του σώματος μέλη περί της βασιλείας και πώς εβασίλευσεν ο κυρ Κώλος, προτιμηθείς πάντων των μελών, και περί των αυτοκρατορικών αυτού νόμων τε και διαταγών». Όπως έχει υποστηρίξει ο Λ. Χρηστάκης, που επιμελήθηκε τη νεότερη έκδοση του κειμένου, το ποίημα αυτό είναι διασκευή του μύθου του Μενήιου Αγρίππα και γράφτηκε για να σατιρίσει και να συμπλιώσει τα οκτώ καπετανάτα της Μάνης.²⁰ Δεν αποκλείεται ο Β. Μιχαηλίδης να είχε υπόψη του το στιχούργημα αυτό (ή μια προφορική εκδοχή του): Ήδη στους πρώτους στίχους της «Φιλονεικίας» μπορεί κανείς να αναγνωρίσει στοιχεία που επανέρχονται στον «Αμολόητο» (δεκαπεντασύλλαβο δίστιχο-ρίμα, βασική ποιητική ιδέα, παρόμοιες εκφράσεις κτλ.):

Έναν καιρόν συνήχθησαν του σώματος τα μέλη
να κάμουν βασιλέαν τους όποιον η τύχη θέλει.
Συναθροισθέντα, το λοιπόν, εις μίαν κατοικίαν,
ανάμεσόν τους έκαμαν πολλήν φιλονεικίαν,
ποίον να γίνη βασιλεύς, ποίον να αυθεντεύση,
και του κορμίου τα λοιπά μέλη να κυριεύση·
και τέλος απεφάσισαν να πη το κάθε ένα
όλα τα προτερήματα αυτού ένα προς ένα
και να γενή η εκλογή, εκ του κοινού, δικαία,
το πάντων αξιώτερον να στέψουν βασιλέα.

Αλλά και στο υπόλοιπο, αρκετά εκτενές αφηγηματικό ποίημα θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς δομικές και άλλες συγγλίσσεις με τον «Αμολόητο» (αλλά και αποκλίσεις): Τα οκτώ μέλη του σώματος (νους, καρδιά, στόμα, μύτη, χέρι, πόδι, μάτια, κώλος) λοχομαχούν μεταξύ τους και περι-αυτολογούν, για να αναγνωρίσουν τελικά ως βασιλιά τον κώλο. Ειδικά οι κομπασμοί και τα επιχειρήματα του κυρ Κώλου, που αποτελούν τα πιο ελευθερόστομα σημεία του ποιήματος, θυμίζουν ανάλογα στοιχεία από τα λόγια και τις συμπεριφορές του Αμολόητου:

αφήσετε την έριδα και αλληλομαχίαν,

φιλονεικίαν, πόλεμον και κάμετ' ησυχίαν
και παύσετε μαχόμενοι, ότι την βασιλείαν
εγώ την έχω φυσικά, χωρίς αμφιβολίαν.
Και μοναχοί σας έπρεπεν αυτό να στοχασθήτε,
πως όλοι είστε σκλάβοι μου και να διακριθήτε·
όσφρησιν, γεύσιν, ακοήν εγώ εξουσιάζω,
χείρας και πόδας, όρασιν, ως θέλω σας προστάζω.
Εγώ αποφασίζοντας να λύσω το βρακί μου,
στην προσταγήν ευρίσκεσθε όλα την εδικήν μου.

Επίσης, οι παρακάτω στίχοι του Νηφάκη, στους οποίους πρωτοεμφανίζεται ο κυρ Κώλος: «και, βέβαια, εμφύλιος ηγριωμένη μάχη / έμελλε τότε να γενή, αν ήθελε δεν λάχει / να πεταχθή σαν αχινός ευθύς ο κύρη Κώλος, / με όλην την ευπρέπειαν ενδεδυμένος όλος» θυμίζουν την αντίστοιχη εμφάνιση του κώλου στους στίχους 46-47 της διασκευής Β («Μα τζ' ο κυρ κώλος έξαφνα πετάχτηκεν στην μέσην / τζ' ο δυστυχής τζ' ανήμπορος ζητούσε κάποια θέση») αλλά και ανάλογους στίχους της παραλλαγής Ι («Τζαι ο πυρκόλος άξιππα 'πετάχτηκεν στην μέσην, / τζ' ως δυστυχής εγύρευκεν τζαι τζείνος καμιάν θέση»). Βέβαια, ακόμα και αν ο Β. Μιχαηλίδης γνώριζε από πρώτο ή από δεύτερο χέρι τέτοιους στίχους του Ν. Νηφάκη, ο ίδιος επεξεργάζεται με έναν δικό του τρόπο το θέμα αλλά και τη ρητορική του «Αμολόητου», για να δείξει πάνω απ' όλα την κυριαρχία της γενετήσιας ορμής, όχι για να σατιρίσει ή να συμφιλιώσει πολιτικά αντίπαλες παρατάξεις.

Όλα αυτά όμως χρειάζεται να διερευνηθούν συστηματικά, σε συνδυασμό και με άλλα κείμενα της ελληνικής ή της διεθνούς γραμματείας. Ας σημειωθεί εδώ τηλεγραφικά ότι στον ελληνικό χώρο, τόσο σε παλιότερες εποχές όσο και στα πιο πρόσφατα χρόνια, κυκλοφορούσαν και κυκλοφορούν ποικίλα «αδέσποτα» γαμοτράγουδα. Τέτοια δείγματα έχουν συγκεντρωθεί σε τόμους κατά τα τελευταία χρόνια, αλλά υπάρχουν και στο διαδίκτυο.²¹ Από τις πιο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις είναι η εκτενέστατη παρωδία των Ομηρικών Επών. Εξάλλου περιλαμβάνονται και στίχοι στους οποίους το αντρικό και το γυναικείο αιδούιο είτε εκθειάζονται είτε χλευάζονται είτε εμφανίζονται να συνομιλούν μεταξύ τους και να προχωρούν στη σεξουαλική πράξη. Ας θυμηθούμε επίσης ότι και επώνυμοι ποιητές, όπως οι Α. Λασκαράτος, Ν. Λαπαθιώτης, Γ. Σεφέρης, Ν. Φωκάς κ.ά., έχουν γράψει τέτοια τολμηρά «εντεψίζικα», είτε μεμονωμένα δείγματα είτε ολόκληρη συλλογή, τα οποία αξίζει τον κόπο να συγκεντρωθούν σε νεότερη σχολιασμένη ανθολογία και να προβληθούν καλύτερα. Όσον αφορά την ελευθεροστομία στην πεζογραφία, αξίζει να αναφερθεί ενδεικτικά ο ανοικονόμητος Μέγας Ανατολικός (ή Μέγας Αμολόητος) του Α. Εμπειρίκου.

Αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι ο «Αμολόητος» γράφτηκε στα νεανικά χρόνια του Β. Μιχαηλίδη, και μάλιστα ως πειραχτικό σχόλιο για έναν νεαρό διάκονο που είχε αποφασίσει να αφοσιωθεί στην Εκκλησία, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε το ποίημα αυτό κυρίως ύμνο στη δύναμη του φαλλού και

λιγότερο σάτιρα εναντίον όσων κυριαρχούνται από το σεξουαλικό ένστικτο. Από τη σύγκρουση ανάμεσα στην άνω κεφαλή (δηλαδή το μυαλό, τη λογική) και την κάτω κεφαλή (δηλαδή το πέος, το γενετήσιο ένστικτο) προκύπτει, τελικά, ότι ο «Αμολόητος» δικαιώνεται και αναγνωρίζεται ως πηγή ζωής αλλά και ως κινητήρια δύναμη ενός νέου ανθρώπου. Εξάλλου, στο πιο τολμηρό «Πάλιωμαν...», όπου εμφανίζονται προσωποποιημένα το πέος και το γυναικείο αιδοίο να συγκρούονται μεταξύ τους και να συναγωνίζονται για την ανάδειξη νικητή κατά τη σεξουαλική πράξη, διαπιστώνεται ότι το αντρικό όργανο παρακμάζει σταδιακά και γερνά, ενώ το γυναικείο αιδοίο παραμένει ακμαίο ως τα γηρατειά. Αν δεχτούμε ότι το «Πάλιωμαν...» γράφτηκε όταν ο ποιητής ήταν σε προχωρημένη ηλικία, τότε δικαιολογείται και η διαπίστωση ή συναίσθηση ότι το πέος δεν μπορεί να είναι πάντα θαλερό, καθώς μάλιστα, όπως αποδεικνύεται στο ποίημα, έχει λιγότερες αντοχές σε σχέση με το γυναικείο αιδοίο. Τελικά, η σάτιρα στρέφεται εδώ κυρίως εναντίον του αντρικού σεξουαλικού οργάνου και γενικά εναντίον των αντρών που κομπάζουν για τις σεξουαλικές επιδόσεις τους.

Αξίζει να προστεθεί, τέλος, ότι μια τέτοια διαμάχη μελών του σώματος αποτελεί τον κύριο θεματικό άξονα και σε άλλο, μεταγενέστερο ποίημα του Β. Μιχαηλίδη με τον τίτλο «Παράπονον στομάχου» (Μάστιξ, 29.12.1904), με τη διαφορά ότι το τελευταίο δεν είναι αθυρόστομο. Εδώ το στομάχι καταγγέλλει τα δόντια στην κεφαλή, γιατί αυτά δεν μασούν καλά τις τροφές, με αποτέλεσμα να δεινοπαθεί το πρώτο. Στη συνέχεια η κεφαλή μιλά με αυστηρή γλώσσα στα δόντια και τα προστάζει να κάνουν σωστά τη δουλειά τους. Ταιριάζει να αναφερθεί επίσης ότι ο Β. Μιχαηλίδης, τόσο στον «Αμολόητο» όσο και στο «Παράπονον στομάχου», ενδέχεται να «συνομιλεί» με ένα περίπου ομόθεμο ποίημα του Γ. Βιζυηνού με τίτλο «Τα μέλη του σώματος» (Ατθίδες αύρα, 1883),²² παρά τις σημαντικές αποκλίσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα δυο πρώτα και στο τελευταίο. Στο ποίημα του Βιζυηνού ανταγωνίζονται διάφορα μέλη του σώματος (μάτια, αφτιά, χέρια, πόδια, κεφάλι)· στο τέλος, το κορμί υποδεικνύει στα υπόλοιπα μέλη ότι η συνύπαρξη και η αρμονική λειτουργία τους οφείλονται στη Θεία Πρόνοια. Πάντως, φαίνεται ότι υπάρχουν περιθώρια να διερευνηθεί περαιτέρω η ποιητική σχέση του Β. Μιχαηλίδη με τον Γ. Βιζυηνό, καθώς μάλιστα επιβεβαιώνεται από άγνωστη μαρτυρία²³ ότι αυτοί είχαν γνωριστεί προσωπικά κατά τη διαμονή του τελευταίου στη Λευκωσία γύρω στα 1870.²⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κ. Γ. Λάμαχος [=Κ. Γ. Γιαγκουλλής], Βασίλη Μιχαηλίδη, *Τα μυλλωμένα τραούθκια*, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1985, και *Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1998· εδώ (σσ. 41-56) δημοσιεύτηκαν τέσσερις παραλλαγές του «Αμολόητου»· άλλες τρεις δημοσιεύτηκαν προηγουμένως από τους Μ. Πιερή, *Χάρτης 4* (Ιαν. 1983) 386-387 [=Από το μερτικό της Κύπρου, Αθήνα, Καστανιώτης, 1991, σσ. 143-145], και 9 (Δεκ. 1983) 292-295, και Κ. Γ. Γιαγκουλλή, *Χάρτης 9* (1983) 290-291.

2. Γιάγκος Ηλιάδης, «Ένας Κυπριώτης ποιητής», *Γράμματα*, Αλεξάνδρεια, 39 (1918) 695-701: 699.

3. Γ. Σ. Οικονομίδης, «Βασίλης Μιχαηλίδης», *Νέα Εποχή*, Αμμόχωστος, 6 (1 Δεκ. 1921) 90-92: 91.
4. Α. Κ. Ιντιάνος, «Ο Βασίλης Μιχαηλίδης και η πολύμορφη σάτιρά του», *Πρωινή*, 27.8.1933.
5. Γ. Λεύκης, *Βασίλης Μιχαηλίδης, ο ποιητής της Κύπρου*, Κύπρος 1937, σσ. 28-29.
6. Α. Κ. Ιντιάνος (επιμ.), *Εκλογή από τα ποιήματα του Βασίλη Μιχαηλίδη*, Λευκωσία 1942, σ. ιε'.
7. Κ. Γ. Λάμαχος, *Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, ό.π., σ. 58. Εδώ (σσ. 57-60) δημοσιεύθηκαν και τα υπόλοιπα γαμοτράγουδα που αφορούν το ίδιο πρόσωπο.
8. Αθανάσιος Α. Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά*, τ. Β', Αθήνα 1891 (επανέκδοση: Λευκωσία, Πολιτιστικόν Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 1991), σσ. 203-204. Ας σημειωθεί ότι ο τόμος αυτός είχε εκδοθεί σε μια πρώτη μορφή το 1868.
9. Από τους Κ. Γ. Γιαγκουλλή και Μ. Πιερή στο περ. *Χάρτης*, ό.π. (σημ. 1), σσ. 291 και 295 αντίστοιχα.
10. Π. Ξιούτας (επιμ.), *Βασίλη Μιχαηλίδη, Ποιήματα*, Δήμος Λεμεσού, Κύπρος 1960, 1972, σ. 103.
11. Γ. Κατσούρης, *Βασίλης Μιχαηλίδης, η ζωή και το έργο του*, Λευκωσία, Χρ. Ανδρέου, 1987, 2002, σσ. 287-288.
12. Α. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 1989, 2010, σ. 280.
13. Κ. Λάμαχος, «Από τα γαμοτράγουδα του Β. Μιχαηλίδη», *Αμαξά* 10-12 (Δεκ. 1985) 18-22 [= *Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, ό.π., σημ. 1, σσ. 29-39]. Ας σημειωθεί εδώ ότι στη δεύτερη έκδοση του ποιήματος (*Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, ό.π., σημ. 1, σ. 37) ο τίτλος διαφοροποιήθηκε ελαφρά: «Το πάλιωμαν του βίλλου και του πούττου».
14. Περισσότερα βλ. Μ. Κτίστης, «Μαρτυρίες για τον Βασίλη Μιχαηλίδη», *Μικροφιλολογικά* 25 (Ανοιξη 2009) 33-35, και 26 (Φθινόπωρο 2009) 19-20. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο Μ. Κτίστης δοκιμάζει σε ιδιωματικά ποιήματά του (*Ελαντρος Μούσα*, 2008) να αξιοποιήσει το ποιητικό παράδειγμα του Β. Μιχαηλίδη. Επίσης, επιχειρεί να αναβιώσει το σατιρικό φύλλο *Ο Διάβολος* (1888), εκδίδοντας ένα ομότιτλο φύλλο με επικαιρικούς σατιρικούς στίχους του (Ιανουάριος 2012 κ.ε.). Ευχαριστώ και από τη θέση αυτή τον Μ. Κτίστη για τις πρόσθετες πληροφορίες του σχετικά με τα μυλλωμένα του Β. Μιχαηλίδη.
15. Κ. Γ. Λάμαχος, *Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, ό.π., σσ. 113, 117-118 και 119 αντίστοιχα.
16. Α. Ιντιάνος, ό.π. (σημ. 3).
17. Α. Περνάρης, «Βασίλης Μιχαηλίδης», *Αναδρομές*, Λευκωσία 1980, σ. 47.
18. Κ. Γ. Λάμαχος *Τα μυλλωμένα τραούθκια των Κυπρίων*, ό.π., σ. 43.
19. Γ. Κατσούρης, *Βασίλης Μιχαηλίδης*, ό.π. (σημ. 11), σ. 261.
20. Νικήτας Νηφάκης, *Φιλονεικία των μελών του σώματος περί της βασιλείας*, επιμ. Λεωνίδα Χρηστάκης, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1988, σσ. 12 και 13 αντίστοιχα.
21. Βλ. ενδεικτικά, Μαίρη Κουκουλέ, *Νεοελληνική αθυροστομία*, τ. 1-3, Αθήνα, Νεφέλη, 1984, 1986 και 1988 αντίστοιχα. Φίλιππος Βλάχου, *Γαμοτράγουδα δημοτικά*, Αθήνα, Κείμενα, 1985· του ιδίου, *Χωριάτικα βρωμόλογα*, Αθήνα, Κείμενα, 1986. *Τα αληθινά Ομηρικά Έπη*, Αθήνα, Λούπινα, 2002.
22. Γ. Μ. Βιζυηνός, *Τα ποιήματα*, επιμ. Ελένα Κουτριάνου, τ. Α', Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2003, σσ. 355-356.
23. Μια τέτοια μαρτυρία του Σ. Χουρμούζιου έχει καταγράψει σε ιδιόχειρο σημείωμά του ο Α. Ιντιάνος και σώζεται στο αρχείο του τελευταίου.
24. Οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τους κυρίους Α. Ιντιάνο (νεότερο), Φ. Σταυρίδη και Κ. Γ. Γιαγκουλλή, που μας παραχώρησαν άγνωστες παραλλαγές του «Αμολόητου» και μας έδωσαν την έγκρισή τους για τη δημοσίευσή τους ή και χρήσιμες πληροφορίες και επισημάνσεις. Ευχαριστούμε και τους φίλους και συνάδελφους Τ. Ανδρέου, Λ. Βαρελά, Ν. Σαρντάκο και Θ. Πυλαρινό για τις πληροφορίες και τις υποδείξεις τους.

Γλωσσάρι

αμολόγητος: ανομολόγητος, που δεν μπορεί να κατονομαστεί: εδώ ενν. το πέος
ανακατώ, 'νεκατώ (αρχ. ανακακάω=αποπατώ): σιχαίνομαι, ανατριχιάζω, δειλιάζω
ανακούτρουλλος ή ανεκούτρουλλος: ξεσκουφωτος αντάν: όταν
άξιππα, άξαππα (πιθανόν από το αρχ. εξάπίνης, μτρν. εξάπινα): ξαφνικά
άπτης: πήδημα
απτωμένος (αρχ. απωθώ): παραχαϊδεμένος, αλαζόντας, επηρμένος
αρκεύκω, αρτζεύκω: αρχίζω
αρτζίδκια: αρχίδια
ασσί: ασκή
βαρ(γ)ιάνος: φρουρός
βίλλος, βίλλα: πέος. Η ετυμολογία της λέξης δεν έχει εξακριβωθεί. Σύμφωνα με τον Κ. Π. Χατζηιωάννου (Ετυμολογικό λεξικό της ομιλουμένης κυπριακής διαλέκτου, Λευκωσία 1996, σ. 50) «η λ. αναφέρεται ήδη τον β' αι. μ.Χ. από το γραμματικών Ηρωδιανό 1.158: "βίλλος: το ανδροκόν αιδόιον, το κοινώς βιλλίη» (όπου και η λ. βιλλάς: Ηρωδ. 1.155). Ωστόσο, ο Χατζηιωάννου σημειώνει: «Το βίλλος φαίνεται ότι είναι η Λατ. λ. villus, που σήμαινε το πυκνό τρίχωμα».
βρικτός (αρχ. βριζώ=αδρανών, νυστάζω): σιωπηλός γείτονας
γριτζώ, γιλτζώ (τουρκ. yil-dim): υποχωρώ, φοβούμαι
δισάτσι: δισάκι, σάκος: εδώ τα αρχίδια
έν', ένι: είναι
'εν: δεν
'εννά (θενά): πρόκειται να, θα
ζίνδιν (μσν. ζινίχιον): σβέροκο
ζόρολ(λα) (τουρκ. zolla): με το ζόρι
καπαρτζίω (τουρκ. kapar-dim): κομπάζω,
καραμουτσώννω: κατοσουφιάζω
καράολος και καράολος: σαλιγκάρι
κατταρκαστοί: σε σειρά
κκέλης (τουρκ. kel): φαλακρός
κογγώ (μσν. γογγώ, αρχ. γογγύζω): βογγώ
κοπή: πλήθος, κοπάδι
κορνιάζος (ιταλ. cornio): εύθυμος, αστειός, πειραχτικός
κόττινος: κόκκινος
κόττα βία: βιαστικά
κουπάνιν: κόπανος
κουτσιά καθαρισμένα: ξεκάθαρα
λακκοτρούπης: αυτός που ανοίγει πηγάδια, λαγούμα: εδώ: πέος
λάμνω (αρχ. ελαύνω): προχωρώ
λουρκάζω: περπατώ στη γραμμή
μαζίιν (αρχ. μαζίιον): αγκαθωτός θάμνος
μακούτζιν, μαρκούτζιν (τουρκ. markuz): σαΐτα αργαλειού, σωλήνας ναργίλε
μανιέρα (ιταλ. maniera): τρόπος, περηφάνια
μάντεμαν: αίνιγμα

μέ... μέ: ούτε... ούτε
μεινίσκω: μένω
μέν: μην
μντά: μαζί
μουλλωμένος: αμίλητος, σιωπηλός
μουλλώννω (μσν. μουλλώνω, αρχ. μυλλώω): σιωπά, λουφάζω
μουρρωμένος (μσν. μούρη): μουτρωμένος
μούττη: μύτη, κορυφή
(μ)παίρακτάρης (τουρκ. bayraktar): σημαιοφόρος
μουτσιά: μπουκιά
μουλλωμένα: μη νησίσμα φαγητά (μύλλα=λίπος: αρχ. άμυλον) / αθυρόστομα τραγουδία: πιθανές ετυμολογίες: αρχ. μυλλαίνω (μυκτηριζώ), μύλλω (τρίβω, συνουσιάζομαι), μυλλάς (πόρνη), μυλλός (αιδόιον).
νεφέσι (τουρκ. nefes): ανάσα
ξεράματα, ξερατά: εμετοί
ξηντιλώ (αρχ. εξαντιλώ): αφαιρώ νερό ή άλλο υγρό από πηγάδι, δοχείο κτλ.
ξικούτρουλλος: ξεσκουφωτος
ούλα: σαν
ούλ(λ)α: όλα
παξιούμενος: πυροβολημένος, εξοντωμένος
πάλωμαν: πάλη
παμπόριν: βαπόρι, πλοίο
πελλός (μσν. πελελός, αρχ. απολωλώς): αυτός που χάνει τα λογικά του, χαμένος, τρελός
πομλόρι: ντομάτα
ποτσού (πότσα: ιταλ. boccia): μικρή μπουκιά
πουκατινός: που βρίσκεται από κάτω, δηλ. το πέος πουρουτζής: που παίζει πουρού (δηλ. κόρνα): εδώ: κώλος
πούττος, πουττίν (ιταλ. putto): γυναικείο αιδόιο
ππάλα (τουρκ. pala): σπαθί
τυρά: ζέστη
τυρκόλος: πρωτόγονος αναπτήρας: εδώ: κώλος
σγοιαν (ως οίον): σαν, όπως, καθώς
σεΐριν (τουρκ. seyir): ψυχαγωγία, απόλαυση θεάματος
σιόνιν: χιόνι
σκουγκρώ: αντι σκουμπρώ, σκουλουδρώ ή σκουλουβρώ: αναδεύω, ενοχλώ
σκουλούτζιν: σκουλήκι
σούζουμαι: κουνιέμαι
σσιστόν: σκιστό, με σχισμή
στιμάζω, στιμάρω (ιταλ. estimare): εκτιμώ, υπολογίζω
τταϊνατζίω ή ττεινετζίω (τουρκ. dinle-mek): υποκούς, λαμβάνω υπόψη
φετφάς (τουρκ. fetwâ): απόφαση
φουμίσιν: καυχησιά
φτζαιρώννω: αδειάζω
χαπαρίζω (τουρκ. haber): παίρνω είδηση
χαχαγιζώ: γελώ σαρκαστικά
χίσι(σα) (τουρκ. hisa): επίθεση, έφοδος
χύσμαν: μάλλον παραφθορά του χίσι(σα): έφοδος

Σημείωση: Για το Γλωσσάρι χρησιμοποιήθηκαν κυρίως οι εκδόσεις: Κ. Γ. Γιαγκουλλή, Θησαυρός κυπριακής διαλέκτου, Λευκωσία 2002, ³2009. Κυριάκου Χατζηιωάννου, Ετυμολογικό λεξικό της ομιλουμένης κυπριακής διαλέκτου, Λευκωσία 1996.

Ο ΑΜΟΛΟΗΤΟΣ

Ἐναν τζιαιρὲν τζιαὶ μιὰ φορὰν
τοῦ σώματος τὰ μέλη
Ἔτσι σγιάν εἶχαν οὐλα τοὺς
ἀγάπην δκιάν τὸ μέλιν.
Ἐκάμαν ἐπανάστασιν
τζιαὶ θέλαν πάνω - κάτω
νὰ ρίψουσιν τὴν τζιεφαλήν
ποῦ τὸ καπιτανάτον.
Πκιάνευν τὸ δρέμον λάμνευσιν
κατταρκαστοὶ λουρκάζουν.
Πᾶν κόττα βιά στοὺς Θεοὺς
τσι' ἀρτσιέψαν νὰ φωνάζουν.
Θωρεὶς τζιαὶ τζιεὶ πακούεστυν
οὐλλους οἱ μαλλωμοὶ τοὺς
σηκῶνεται ὁ ἀμελόητος
τζι' ἀννοεὶ τζιαὶ λαλεὶ τοὺς :
« Ἦντα νεκατωθήκετε, οὐλα τοὺς καραέλους ;
Ὅ,τι τζι' ἂν εἶμαι γιὼ εἶμαι
Ἐγιὼ σᾶς ρίζω ἔλους.
Ὅταν τζιοιμάστε οὐλλοὶ σᾶς
τζιαὶ σεὶς τζι' ὁ καπιτάνιος
Ἐγιὼ ξυπνῶ τζιαὶ στέκευμαι
τζιαὶ ἐλέπω σὰ βαρκιᾶνος.
Βαρκιᾶνος τοῦρες, ἄφος
γρῦ νὰ μοῦ πῆ ποιὸς μπόρει
Νὰ κάμω χίσαν μιὰν
τρυπῶ θωρακωτὸν παμπόριν.
Χωρὶς ἐμέναν τὴν ζωὴν
Ποῦ ἔθεν νὰ τὴν θρῆτε ;
Ἐγιὼ ξέρω ἴντα τράθησα
γιὰ νᾶστε σεὶς νὰ ζιῆτε.
Ἐζόπνευν τζιαὶ σηκῶνευμου
σάν λιόντας θυμωμένους
τζιεγύριζα ζυκούτρουλλος
δισακκεφορτωμένους.
Τζιαὶ ἔν ἔτταναίτιζα
μὲ κρίσιν μὲ βασιλείων
παρὰ ἴμπα τὰ μοῦτρα μου
τζι' ἔφτυννα μὲσ' στὸν σπήλιον
σπήλιον ποῦτυν τὸ στέμαν του
μὲσ' στὰ μαλιὰ χωσμένον
τζι' ἄφιννα τὸ δισάτσιν μου
π' ἀπέξω κρεμμασμένον.

Πάψετε τὰ μαλλώματα
τζιαὶ νᾶστε ἀγαπημένοι
γιατ' εἶστε πόναν φτύμμαν μου
οὐλλοὶ σᾶς καμῶνευ.

- Τότε λαλεὶ τζι' ἡ τζιεφαλή
μὲ θάρρος τζιαὶ θυμὸν πολλόν.
« Μουλλῶστε σεὶς ποευκατινὰ
τζιαὶ ἔ σᾶς ππέφτυν λόγια
τζιαὶ γιὼ εἶμαι ὁ ἀρχηγὸς
ποῦ κάθομαι στ' ἀνώγεια».
- Τζιαὶ ὁ πυρκέλος ἄξιππα
πετάκτικην στήν μέσην,
τζι' ὡς δυστυχῆς ἐγύρευκεν
τζιαὶ τζιεῖνος καμιὰν θέσιν.
- Ἐστέκουνταν παππεξοδιὸν
καμπέσοι μαζεμένοι
τζιαὶ οἱ Θεοὶ ἐκάδουνταν
πολλὰ συλλοισμένοι.
- Βάλλουν τὸν ἀμελόητον
ὄμπρὸς παῖρακτάρην
τζιαὶ πουρουτζιῆν τὸν γεῖτον του
νὰ παίξη νὰ τοὺς πάρη.

Β. Μιχαηλίδη, «Ο αμολόητος»
(μονόφυλλο ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Α. Κ. Ἰντιάνου)

Υστερόγραφο. Ο φίλος και συλλέκτης Τάσος Ανδρέου μᾶς πληροφόρησε ὅτι ἔχει στήν κατοχὴ τοῦ ἀντίτυπο τῆς μονογραφίας τοῦ Γ. Λεύκη γιὰ τὸν Β. Μιχαηλίδη (1937), ποὺ ἀνήκε στὸν ἀνεψιὸ τοῦ ποιητῆ, Μιχαήλ Χατζηκουμπάρου. Ο τελευταῖος ἔλαβε τὸ βιβλίο αὐτὸ στίς 13.12.1937. Σὲ λευκὲς σελίδες τοῦ ἀντιτύπου αὐτοῦ ἀντέγραψε δύο ποιήματα τοῦ Β. Μιχαηλίδη: «Τὸ σίγαρον» καὶ «Τὰ μέλη τοῦ σώματος» («Ο αμολόητος»), προσθέτοντας στὸ τέλος τοῦ κάθε ποιήματος: «Αὐνῶν ἡ μνήμη τοῦ ποιητοῦ Β. Μιχαηλίδη, ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ Μιχαήλ Χατζηκουμπάρου», δηλώνοντας καὶ τὶς ἡμερομηνίες ἀντιγραφῆς τοῦ καθενός: 13.12.1937 καὶ 17.12.1938 ἀντίστοιχα. Σὲ ἄλλες λευκὲς σελίδες τοῦ βιβλίου κατέγραψε δύο μωλλωμένα ποιήματα («Ἦθελα νὰ ἴμουν σκλάβος σου» καὶ «Ο καπιτάνος»), γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος παραπάνω. Στὸ τέλος τῶν δύο ποιημάτων, μαζί με τὶς ἡμερομηνίες (14.5.1941 καὶ 22.4.[;]), πρόσθεσε τὰ ἀρχικά τοῦ (Μ.Κ.), ἀφήνοντας πιθανόν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ συντάκτης τῶν στίχων αὐτῶν. Πάντως, ὁ Μ. Χατζηκουμπάρου (ὁ ὁποῖος, σύμφωνα με προφορικὴ μαρτυρία τοῦ Μ. Κτίστη, συνέτασε ἐπίσης στίχους) δὲν συνδέει τὰ στιχογραφήματα αὐτὰ με τὸ ὄνομα τοῦ Β. Μιχαηλίδη.